

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณธรรม จริยธรรม ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพิจิตร เขต 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในหัวข้อดังต่อไปนี้

- หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551
- มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน
- ความหมายของคุณธรรม จริยธรรม
- ความสำคัญของการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม
- แนวทางการจัดจริยศึกษา การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม
- ทฤษฎีแนวคิดและหลักการของการพัฒนาคุณธรรม
- คุณธรรมจริยธรรมกับความแตกต่างของวัย
- ตัวบ่งชี้คุณธรรม จริยธรรม
- ปัจจัยแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียน
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กล่าวว่า “ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” การจัดการเรียนรู้ ที่มุ่งเน้นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ กำหนดจุดมุ่งหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ และเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เห็นคุณค่าในตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีศีลธรรม มีระเบียบวินัยและมีคุณภาพ เพื่อพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ส่งเสริมสร้างจิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม

จากหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่าเนื้อหาของหลักสูตรกล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาผู้เรียนในด้านคุณธรรม จริยธรรม แต่ไม่ได้กำหนดกรอบรายละเอียดไว้ในหลักสูตร สถานศึกษาจะต้องกำหนดเกณฑ์ในการพัฒนาผู้เรียนด้านคุณธรรม จริยธรรมเพื่อเป็นเป้าหมายพัฒนาผู้เรียนด้านคุณธรรม จริยธรรม

มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องให้ใช้มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อประเมินคุณภาพภายในสถานศึกษา เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2548 ซึ่งสาระสำคัญของมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน มาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียน 8 มาตรฐาน ในด้านคุณธรรม จริยธรรมนั้น ได้กำหนดในมาตรฐานการศึกษาด้านผู้เรียนในมาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ซึ่งมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. มีวินัย มีความรับผิดชอบ และปฏิบัติตามหลักธรรมเบื้องต้นของศาสนาที่ตนนับถือ
2. มีความซื่อสัตย์สุจริต
3. มีความกตัญญูกตเวที
4. มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละเพื่อส่วนรวม
5. ประหยัด รู้จักทรัพย์สินของส่วนตนและส่วนรวมอย่างคุ้มค่า
6. ภูมิใจในความเป็นไทย เห็นคุณค่าภูมิปัญญาไทย นิยมไทย และดำรงไว้ซึ่งความเป็นไทย

ความหมายของคุณธรรม จริยธรรม

1. ความหมายของคุณธรรม

คำว่า “คุณธรรม” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546, หน้า 253) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม (คุณนะ -) น. สภาพคุณงามความดี

คุณธรรมเป็นการสมาสคำว่า คุณ กับ ธรรม เข้าด้วยกัน ซึ่ง คุณ หมายถึง มีค่า มีความดี และธรรม หมายถึง ความประพฤติ คุณธรรม หมายถึง ความประพฤติในสิ่งที่ดีมีค่า ประพฤติแต่คุณงามความดี

ฤกษ์ชัย คุณูปการ (2539, หน้า 2) กล่าวว่า คุณธรรม (Morality) หมายถึง ความเชื่อของบุคคลส่วนใหญ่ที่ยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม และส่งเสริมให้สมาชิกในสังคม กระทำความดี และสร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคม เช่น การรักษาศีล และประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม หรือคำสอนในพระพุทธศาสนา

ธีรรัตน์ กิจจารักษ์ (2542, หน้า 6) กล่าวว่า คุณธรรม คือ อุปนิสัยอันงามที่มีอยู่ในจิตใจของคนซึ่งอุปนิสัยอันดีงามนี้ได้จากความเพียรพยายามที่จะประพฤติจนกลายเป็นสิ่งเคยชิน คุณธรรม จะมีความสัมพันธ์กับหน้าที่ เพราะการกระทำหน้าที่จนเป็นนิสัยจะกลายเป็นคุณธรรม

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2524, หน้า 7) อธิบายว่า คุณธรรมเป็นลักษณะความรู้สึกรู้สึกนึกคิดทางจิตใจ จริยธรรมเป็นลักษณะการแสดงออกของร่างกาย

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต, 2534, หน้า 24) ได้กล่าวว่า คุณธรรมเป็นสิ่งดีงามของจิตใจเป็นของลึกซึ้ง เป็นสุขที่แท้จริง เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ และรู้จักปฏิบัติสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้อง

ศักดิ์ชัย นิธิญทวิ (2525, หน้า 55) ได้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของคำว่า คุณธรรมและจริยธรรมว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดี เป็นสิ่งที่สื่อแสดงถึงความมีตัวตนของมันเป็นอีกด้วย โดยที่จริยธรรมมีความหมายที่ใช้หนักไปในทางความประพฤติดีงาม หรือถูกต้องกับมติของสังคมมากกว่า ส่วนคุณธรรมเป็นเรื่องภายในอย่างแท้จริง

จอห์น ดูย (John Dewey, 1975, หน้า 12) ได้กล่าวว่าคุณธรรมจริยธรรม คือ หลักความประพฤติที่มีการฝึกอบรมให้เป็นความประพฤติของพลเมืองดีโดยเน้นที่รายบุคคลเท่ากับที่ตระหนักถึงผลทางสังคมที่จะดำรงรูปแบบของสังคมนั้น ดังนั้น หลักจริยธรรมจึงไม่มีใคร คนใดคนหนึ่งผูกขาด การตัดสินใจ ไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติ ไม่สร้างรูปแบบเฉพาะผูกขาดหรือวิถีชีวิตเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง การแปลความหมายคุณธรรม ในชีวิตสังคมซึ่งเต็มไปด้วยการเร่งรัดหน้า ที่จะสร้างลักษณะนิสัยของบุคคลโดยเน้นความสำคัญในด้านจิตใจ ในการจัดจริยศึกษา

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976, หน้า 5) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า คุณธรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีเป็นกฎเกณฑ์และมาตรฐานของการประพฤติและปฏิบัติในสังคมและทำให้บุคคลมีการพัฒนา จนกระทั่งมีลักษณะพฤติกรรมเป็นของตนเองมาตรฐานการตัดสินใจของสังคม จะเป็นเครื่องตัดสินว่าการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมเช่นนั้นเป็นเรื่องที่ผิดหรือถูก

จากแนวคิดและความหมายดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า คุณธรรมหมายถึง สภาพคุณงามความดีและคุณลักษณะหรือสภาวะที่มีค่าอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ที่เป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงามซึ่งเป็นภาวะนามธรรมอยู่ในจิตใจของแต่ละคน

2. ความหมายของจริยธรรม

คำว่า “จริยธรรม” ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546, หน้า 291) ให้ความหมายว่า จริยธรรม น. ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม

ไพฑูริย์ สีนลาร์ตัน (2542, หน้า 88) กล่าวถึงความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ จริยะ และธรรม คำว่า จริยะ หมายถึง ความประพฤติ หรือกิจการ ที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า ธรรม มีความหมายหลายอย่าง เช่น คุณความดี หลักคำสอนทางศาสนา หลักปฏิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น จริยธรรม จึงได้ความหมายตามตัวอักษร ว่าหลักแห่งความประพฤติ หรือแนวทางของการประพฤติ

ประภาศรี สีหอำไพ (2535, หน้า 24 - 25) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง หลักความประพฤติที่อบรมกริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรม หรือศีลธรรม คุณค่าทางจริยธรรมชี้ให้เห็นความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคล ที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงาม อยู่ในสภาพแวดล้อมที่น้อมนำให้บุคคลมุ่งกระทำความดี ละเว้นความชั่ว มีแนวทางความประพฤติอยู่ในเรื่องของความดี ความถูกต้อง ความควรในการปฏิบัติตนเอง เพื่ออยู่ในสังคมได้อย่างสงบเรียบร้อยและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น มีคุณธรรมและมีมโนธรรม ที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดี โดยมีสำนึกที่จะใช้สิทธิและหน้าที่ของตนตามค่านิยมที่พึงประสงค์

สาโรช บัวศรี (2526, หน้า 21) อธิบายว่า จริยธรรม คือ สิ่งที่ดีที่เราจำเป็นต้องปฏิบัติ จริยธรรม มีความหมายในสองลักษณะ คือ ความหมายอย่างแคบ หมายถึง ศีลธรรม และคุณธรรม ศีลธรรม เป็นข้อห้าม ข้อยกเว้น เช่น ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักขโมย ฯลฯ หรือที่เราเรียก ศีล 5 ศีล 8 และศีล 227 เป็นต้น คุณธรรมเป็นข้อควรส่งเสริมเป็นสิ่งที่พึงประพฤติ คุณธรรมของเราได้จัดไว้เป็นหมวดหมู่อย่างดี เช่น หิริ - โอตตัปปะ ฉันทะ - วิริยะ - จิตตะ - วิมังสา

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2525, หน้า 12-13) อธิบายความหมายของจริยธรรมว่า หมายถึง “การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การยังชีวิตให้เป็นไป การครองชีวิต การเคลื่อนไหวของชีวิต ทุกแง่ ทุกด้าน ทุกระดับ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทั้งด้านส่วนตัว ด้านสังคม ด้านอารมณ์ ด้านจิต ด้านปัญญาอย่างถูกต้อง

ดวงเดือน พันธุมาวิน และ เพ็ญแข ประจันปัจจันิก (2520, หน้า 6) ได้กล่าวถึงจริยธรรมว่า มีความหมายกว้างครอบคลุมถึงระเบียบสังคม กฎ ศีลธรรม ตามศาสนาและค่านิยมของคนในกลุ่มสังคมเดียวกัน และคำว่าจริยธรรมยังหมายถึง การอยู่ร่วมกันของมนุษย์

ในสังคมโดยมีสิ่งที่เกี่ยวข้อง 3 ประการ คือ ตัวเราเอง ผู้อื่น และความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้อื่น ความสุขและความทุกข์ทั้งมวลของมนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนตายเป็นสิ่งที่ได้รับจากลักษณะความสัมพันธ์ที่บุคคลนั้นมีและได้รับจากผู้อื่น

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976, หน้า 4-5) กล่าวว่า จริยธรรม เป็นพื้นฐานของความยุติธรรม ซึ่งยึดถือเอาการกระจายสิทธิและหน้าที่อย่างเท่าเทียมกัน โดยมีได้หมายถึงกฎเกณฑ์ที่บังคับโดยทั่วไป แต่เป็นกฎเกณฑ์ ซึ่งมีความสากลที่คนส่วนใหญ่รับไว้ในทุกสถานการณ์ ไม่มีการขัดแย้งกัน เป็นอุดมคติ ดังนั้นพันธะทางจริยธรรมจึงเป็นการเคารพต่อสิทธิและข้อเรียกร้องของบุคคลอย่างเสมอภาคกัน

บราวน์ (Brown, 1965, หน้า 411) ให้ความหมายจริยธรรมว่า จริยธรรม หมายถึงระบบ กฎเกณฑ์ สำหรับวิเคราะห์การกระทำผิดหรือถูกของบุคคล จริยธรรมเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการจากประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งบราวน์จำแนกองค์ประกอบของจริยธรรมออกเป็น 3 มิติ คือ (1) ความรู้ (Knowledge) (2) ความประพฤติ (Conduct) (3) ความรู้สึก (Feeling)

กู๊ด (Good, 1973, หน้า 641) จริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นเกณฑ์มาตรฐานของความประพฤติในสังคม ซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้นจนกระทั่งมีพฤติกรรมเป็นของตนเอง ผลของการกระทำพฤติกรรมนั้นจะเป็นเครื่องตัดสินว่า การกระทำนั้นผิดหรือถูก โดยแต่ละระดับของพัฒนาการทางจริยธรรม จะมีเกณฑ์การตัดสินใจของสังคมนั้น ๆ

เปียเจต์ (Piaget, 1962, หน้า 1) กล่าวว่า จริยธรรม คือ องค์ประกอบของกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่บุคคลยอมรับว่าถูกต้องเป็นสิ่งที่ดีที่ควรเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากสังคม

ธอรนไดค์ และ บาร์นฮาร์ท (Thorndike & Barnhart, 1957, หน้า 629) ให้ความหมายของจริยธรรมว่า หมายถึง คุณธรรมหรือการกระทำในสิ่งที่ถูกที่ควรซึ่งถือว่าเป็นหลักและระเบียบความ ประพฤติที่ดีงาม

จากแนวคิด และความหมายดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง ความดีงาม สิ่งที่ดีควรประพฤติปฏิบัติ เป็นการแสดงออกทางการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งสะท้อนคุณธรรม ภายในให้เห็นเป็นรูปธรรม และเป็นเรื่องของการฝึกนิสัยโดยทำบ่อย ๆ ซ้ำ ๆ จนเป็นนิสัย แล้วจะกลายเป็นคุณธรรม เป็นการริเริ่มจากภายนอกเข้าไปสู่ภายในหรือฝึกพิจารณาจากภายในมาสู่ภายนอก และเป็นลักษณะนิสัย เป็นคุณสมบัติที่ดีในจิตใจ ฉะนั้นทำดีต้องทำบ่อย ๆ จนเป็นนิสัย

3. ความหมายของคุณธรรม จริยธรรม ตามการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

3.1 ความซื่อสัตย์สุจริต

ประเสริฐศรี เอี่ยมนคร (2547) สรุปไว้ว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง ความซื่อตรง ไม่คดโกง ทั้งทางกาย วาจา ใจ ทั้งต่อตนเองและสังคม หรือหน้าที่การงาน และได้แยกกล่าวถึงความซื่อสัตย์เป็น 5 ด้าน คือ ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ซื่อสัตย์ต่อเพื่อนฝูง หมู่คณะ ซื่อสัตย์ต่อสังคมชุมชน ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงาน และซื่อสัตย์ต่อระเบียบกฎเกณฑ์ จารีตประเพณี กฎหมาย วัฒนธรรม สำหรับกรมการวัฒนธรรม (2548) ได้อธิบายถึงความซื่อสัตย์สุจริตของบุคคล ว่า

- 3.1.1 ซื่อตรง ไม่คดโกงหรือหลบกลวงเขากิน ประกอบอาชีพในทางสุจริต
- 3.1.2 ต้องซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อมิตรสหาย
- 3.1.3 ต้องซื่อสัตย์ในทุกทางโดยเฉพาะที่เป็นประโยชน์และดีงาม
- 3.1.4 ต้องรักษาคำพูดของตนให้มีคุณค่าน่าเชื่อถือได้

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ความซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง การมีค่านิยมในการปฏิบัติ และตรงตามความเป็นจริง ประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมา ทั้งทางกาย วาจา ใจ ต่อตนเอง และผู้อื่น

3.2 ความรับผิดชอบ

จรีรัตน์ นันทย์ทวีกุล (2538 , หน้า 24) ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบหมายถึง คุณลักษณะของบุคคลที่แสดงออก ในลักษณะการตั้งใจ ที่จะปฏิบัติในหน้าที่การงาน ที่ได้รับมอบหมายด้วยความเอาใจใส่ มีความละเอียดรอบคอบ มีการวางแผน มีความขยันหมั่นเพียร อดทน เพื่อให้งานนั้นบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ยอมรับการกระทำไม่ว่าจะเป็นผลดี หรือ ผลเสีย และพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

กรมสามัญศึกษา(2526 , หน้า 68-92) ได้จำแนกความรับผิดชอบออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

- 3.2.1 ความรับผิดชอบในการศึกษาเล่าเรียน
- 3.2.2 ความรับผิดชอบต่อสถานศึกษา
- 3.2.3 ความรับผิดชอบต่อครอบครัวความรับผิดชอบต่อสังคม

พิจิตรา พงษ์จินตดากร (2525, หน้า 141-146) แบ่งประเภทความรับผิดชอบออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การเรียนรู้ถึงฐานะ บทบาทของตนที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นภาระของสังคม บุคคลควรจะสามารถอยู่ในสภาพที่

สามารถช่วยเหลือตนเองได้ รู้จักว่าอะไรผิด อะไรถูก รู้ดี สามารถเลือกตัดสินใจในการดำรงตนให้เป็น ที่ยอมรับของสังคมได้เป็นอย่างดี (2) ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง ภาระหน้าที่ของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมต่อสวัสดิภาพของสังคม ที่ตนดำรงอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกพันเกี่ยวกับหลายสิ่งหลายอย่างกว้างขวางออกไป ตั้งแต่สังคมขนาดเล็ก ๆ จนถึงสังคมขนาดใหญ่ที่บุคคลเป็นสมาชิกอยู่ในสังคมนั้นๆ

3.3 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

กระทรวงศึกษาธิการ (2527, หน้า 16) แบ่งความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็น 5 ด้าน ดังนี้ คือ

3.3.1 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการเสียสละทางใจ หมายถึง การกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น รู้สึกยินดีเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จหรือมีความสุข ให้อภัยในความผิดพลาดของผู้อื่น ไม่มีความโลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน เช่น การแสดงความยินดีเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ ไม่โกรธเมื่อผู้อื่นไม่พอใจ เป็นต้น

3.3.2 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการเสียสละทางกาย หมายถึง การกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ให้ความช่วยเหลือผู้อื่นด้วยกำลังกาย โดยการช่วยทำธุรกิจ ช่วยเหลือในการปฏิบัติงานให้ประสบความสำเร็จ พ้นจากปัญหา หรือความทุกข์ยากด้วยความเต็มใจ และเป็นการกระทำที่ไม่ได้หวังผลตอบแทน เช่น การช่วยถือของ หรือช่วยผู้อื่นยกของ การช่วยบริการให้ความสะดวกแก่ผู้อื่น เป็นต้น

3.3.3 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการเสียสละทางวาจา หมายถึง การกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ให้ความช่วยเหลือด้วยการบอก การให้คำแนะนำตักเตือน หรือให้คำปรึกษา ชี้แนะในทางที่ถูกที่ควร ช่วยเจรจา เขาเป็นธุระให้สำเร็จ ประโยชน์ ช่วยไกลเกลี่ยให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน ด้วยวาจาที่สุภาพ เช่น การให้คำแนะนำแก่เพื่อนที่ประสบปัญหาด้านการเรียน หรือการปฏิบัติงานต่างๆ การพูดจาปลอบโยนเมื่อผู้อื่นประสบทุกข์

3.3.4 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการเสียสละทางสติปัญญา หมายถึง การกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ด้วยการให้ความรู้ การเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้อื่น หรือการให้ประสบการณ์ที่เกิดประโยชน์อย่างไม่ปิดบัง เช่น การช่วยอธิบายบทเรียน หรือ เล่าวิธีการปฏิบัติ ที่ทำให้ประสบความสำเร็จ

3.3.5 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการเสียสละทางทรัพย์สินของ หมายถึง การกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ด้วยการแบ่งปันทรัพย์สินของ

เครื่องใช้ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ให้แก่ผู้อื่น หรือการเสียสละเพื่อสาธารณะประโยชน์ ตามกำลังที่มีอยู่ เช่น การแบ่งปัน เครื่องเขียนให้กับเพื่อน การให้เพื่อนยืมสิ่งของ เครื่องใช้ ในการเรียน เป็นต้น

3.4 การพึ่งพาตนเอง

ดร.เสรี พงศ์พิศ (สอนลูกให้คิดเป็น, 2647) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง เป็นสภาวะอิสระ หมายถึง ความสามารถของคนที่ช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล ความพอดีในชีวิต เป็นสภาวะทางกายที่สอดคล้องกับสภาวะทางจิตที่เป็นอิสระ มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นปัจจัยสี่พอเพียง เป็นความพร้อมของชีวิตทั้งทางร่างกายและจิตใจ

3.5 การประหยัด

สถาบันคุณภาพวิชาการ (2544, หน้า 7-9) กล่าวว่า การประหยัดเป็นส่วนหนึ่งของความจำเป็น ความต้องการที่เกิดขึ้นโดยยึดหลักของความพอดี รู้จักใช้สิ่งของทุกอย่างตามความจำเป็น โดยใช้น้อยที่สุด แต่คุ้มค่าและได้รับประโยชน์มากที่สุด ซึ่งมีสิ่งที่ควรประหยัดและออมดังนี้

3.5.1 ประหยัดทรัพย์ เราต้องรู้จักจัดส่วนรายได้ของตนเองตามความจำเป็น รู้จักเลือกสิ่งของที่คุ้มค่ามากที่สุด ไม่ฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย เลือกใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็น เช่น ใช้น้ำในเรื่องที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อาหาร นอกจากนั้นอาจเก็บสะสมไว้ใช้ในยามจำเป็น ในยามเจ็บป่วยแก่ชรา ไม่สามารถหาทรัพย์ได้ อาจแบ่งคุณลักษณะของคนที่ยังประหยัด มีดังนี้ (1) ไม่นำทรัพย์ไปใช้จ่ายในการเล่นการพนัน หรือเที่ยวเตร่ หาความสำราญตามสถานเริงรมย์ต่างๆ (2) ไม่นำทรัพย์ไปซื้อของใช้ที่หรูหรา ราคาแพงแต่ก็ไม่ควรซื้อของเลวราคาถูกมาใช้เพราะของเลวใช้ไม่ทนทาน ทำให้ต้องเสียเงินซื้อของใหม่บ่อยๆ ควรเลือกซื้อสินค้าที่มีคุณภาพราคามาตรฐานจะช่วยให้การประหยัดได้มาก (3) รู้จักถนอมและซ่อมแซมของใช้ทุกชนิด ก็จะใช้ได้ทนทานนานเท่ากับเป็นการประหยัดเงินที่จะต้องซื้อมาบ่อยๆ และยังซ่อมแซมให้ใช้ได้จนถึงที่สุด (4) รู้จักเลือกกินแต่อาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย เหมาะกับอายุและเหมาะกับฤดูกาล และกินแต่พอดีกับความต้องการของร่างกาย

3.5.2 ประหยัดเวลา เราไม่สามารถเรียกเวลากลับคืนมาได้อีก ฉะนั้นควรใช้เวลาให้คุ้มค่า มีประโยชน์มากที่สุด อาย้ออมให้หมดเปลืองเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ เช่น ใช้เวลาแสวงหาความรู้ ประกอบคุณความดี และหาทรัพย์มาเพิ่มเติม

3.5.3 ประหยัดถ้อยคำ คือไม่พูดเพื่อเจ้อ ไม่พูดถึงความไม่ดีงาม ไม่ใช่ถ้อยคำหยาบ รุนแรง กระด้าง ด่าทอ ส่อเสียด เหน็บแนม ซึ่งควรเลือกใช้ถ้อยคำให้ถูกกาลเทศะ พูดจาไพเราะ พูดจริง พูดมีประโยชน์

3.5.4 ประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ (1) ไม่โค่นต้นไม้ทำลายป่า เพราะเกิดปัญหาภัยธรรมชาติ น้ำท่วม (2) ไม่ระเบิดภูเขา เพราะภูเขาเป็นแหล่งเกิดของต้นน้ำ (3) ใช้กระแสไฟฟ้าอย่างประหยัด ไม่เปิดไฟทิ้งไว้โดยไม่ได้ใช้ประโยชน์ ต้องศึกษาวิธีการที่ใช้กระแสไฟฟ้าน้อยที่สุด แต่ได้ประโยชน์มากที่สุด

จะเห็นได้ว่า การประหยัดและการออม ในทุกเรื่องเป็นสิ่งที่ต้องฝึกให้เกิดขึ้นในบุคคล ไม่ว่าจะเป็เด็กหรือผู้ใหญ่ เพราะในปัจจุบันนี้สภาพเศรษฐกิจของประเทศมีการเปลี่ยนแปลง ทุกคนต้องรู้จักประหยัดและอดออม

ความสำคัญของการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมไทยในหลายปีที่ผ่านมาด้านเศรษฐกิจ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี สภาพแวดล้อม ตลอดจนการรับวัฒนธรรมของตะวันตก ทำให้มีผลกระทบต่อ การปลูกฝังจริยธรรมแก่นักเรียน ละเลยต่อการปฏิบัติด้านศีลธรรมอันดีงาม และก่อให้เกิดปัญหาสังคมอื่นๆ อีกมากมาย บุคคลทุกฝ่ายในสังคม ต่างให้ความสนใจพยายามหาทางแก้ไขเพื่อให้อปัญหาลดลง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงต้องการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อให้เป็นสมบัติของคนไทยทั้งประเทศ มีพระราชดำรัสในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า ณ ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2525 สรุปความว่า

คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมมาปฏิบัติมีอยู่ 4 ประการ ดังนี้

1. การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตนเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ และเป็นธรรม

2. การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดีนั้น

3. การอดทน อดกลั้นและอดออม ที่จะประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลประการใด

4. การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้สละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

คุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้ หากนำมาประพฤติปฏิบัติและเผยแพร่โดยทั่วกัน จะช่วยย้ให้

ประเทศชาติบังเกิดความสุขร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนา ให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัส ในพิธีทูลเกล้าถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ของ 5 สถาบัน ณ ศาลาดุสิดาลัย พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2532 สรุปได้ว่า การสอนให้คนเก่งนั้น อาจมองเห็นว่าดี แต่ถ้ามองให้ถี่ถ้วนรอบด้านแล้ว อาจเกิดข้อบกพร่องในตัวบุคคลได้ไม่น้อย เช่น บกพร่องในจริยธรรม และความรู้จักผิดชอบชั่วดี เพราะมุ่งจะแสวงหาประโยชน์เฉพาะตัวให้เพิ่มพูนขึ้น เป็นเหตุให้ทำความผิดและความชั่ว ทุจริตได้ โดยไม่รู้สึกละอายละอาย และไม่สามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่บ้านเมืองได้ตามเป้าหมาย ดังนั้นนอกจากจะสอนให้เก่งแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอบรมให้ดีพร้อมกันไปด้วย

ความสำคัญของการปลูกฝังจริยธรรมแก่นักเรียนที่ว่า การสอนจริยธรรมควรเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของการศึกษาทุกแห่ง ควรจัดให้มีทั้งในโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน การศึกษาควรจัดเป็นกระบวนการ นิพนธ์ คันธเสวี (2530, หน้า 5) อธิบายว่า การศึกษายังเป็น การพัฒนาให้นักเรียน มีทั้งความรู้ คุณธรรมและจริยธรรม เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติให้เป็นเป้าหมาย หลักในการพัฒนาประเทศโดยทั่วไป จะประกอบด้วยการพัฒนาพื้นฐาน 3 อย่าง คือ พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจ

กล่าวโดยสรุป การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมนั้น มีความสำคัญต่อการพัฒนานักเรียนให้มีคุณภาพ เป็นพลเมืองดี เช่น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตากรุณา ความขยัน ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความซื่อสัตย์ ฯลฯ สถานศึกษาทุกแห่งจึงเห็นความสำคัญของการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อให้ให้นักเรียนที่เป็นอนาคตของชาติ ซึ่งจะเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า มีความประพฤติดีปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ในสังคมและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป

แนวทางการจัดจริยศึกษา การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม

แนวทางการจัดจริยศึกษา (ข้าเรื่อง วุฒิจันทร์ , 2524, หน้า 89-91) สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา ดังนี้

1. จัดโรงเรียนและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ให้เอื้ออำนวยต่อการสอนจริยศึกษา ในโรงเรียนอย่างสืบเนื่องสม่ำเสมอ ไม่ให้มีสภาพเสื่อมโทรม ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย สกปรกรุงรัง ไม่ว่าจะเป็นส่วนใดที่ใดในโรงเรียน

2. หัวหน้าสถานศึกษา ครูอาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุก ๆ คนในโรงเรียนประพฤติปฏิบัติตนเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรม ตามหน้าที่ของตนสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย

3. ดำเนินการอบรมสั่งสอนนักเรียนทั้งนอกและในห้องเรียน ให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักจริยธรรม และหน้าที่ของนักเรียนอย่างสม่ำเสมอสืบเนื่องไม่ขาดตอน

4. สังคมและสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียน มีอิทธิพลในด้านจริยธรรมต่อนักเรียนมาก จึงควรจัดแนวปฏิบัติในด้านจริยธรรมภายนอกโรงเรียน โดยให้สัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อมโรงเรียนอย่างเหมาะสม

5. กำหนดระเบียบโรงเรียนในเรื่องต่างๆ ตามหลักจริยธรรมและดำเนินการให้นักเรียนถือปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ โดยครูมีต้อไปพรั่าสอนและคอยเฝ้าดู เพื่อเป็นการฝึกวินัยในตนเองของนักเรียนไปในตัวด้วย

6. การสอนคุณธรรม จริยธรรมในห้องเรียน จะต้องมีการเรียนทฤษฎีและปฏิบัติ โดยให้ได้ปฏิบัติจริง และปฏิบัติจนเป็นนิสัยเป็นการสำคัญและวัดผลให้สุจริต เทียงและรวดเร็ว การบริการในโรงฝึกงานและห้องทดลอง ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย สะดวก ปลอดภัย และเหมาะสมกับจำนวนนักเรียน การพัฒนากิจกรรมต้องมีความมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะตามความมุ่งหมายของการศึกษา ในแผนการศึกษาแห่งชาติ โดยถือเอาจริยศึกษาเป็นหัวใจสำคัญของกิจกรรม กิจกรรมที่สำคัญควรมีบริการแนะแนวระบบครูที่ปรึกษา การกีฬาภายในสถานศึกษา การฝึกกายบริหาร การบำเพ็ญประโยชน์ การจัดกิจกรรมทางวิชาการ เช่น การฟังปาฐกถาธรรม และการประกอบพิธีในวันสำคัญทางศาสนา โดยเฉพาะบริการแนะแนวและระบบครูที่ปรึกษา ถ้ามีการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว จะเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาจริยศึกษาได้เป็นอย่างดี

7. การสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน ควรมีครูฝ่ายปกครองที่ดูแลความประพฤติของนักเรียนที่ไม่เหมาะสม โดยการว่ากล่าวตักเตือน เพื่อป้องกันมิให้มีการกระทำผิดร้ายแรงทั้งเป็นการกระตุ้น ให้เกิดความสำนึกและพฤติกรรมดีต่อไป

8. การกวดขันตามระเบียบและประเพณีปฏิบัติต่างๆ ในสถานศึกษาต้องมีการกวดขันตามระเบียบของโรงเรียนที่มีใช้อยู่ โดยให้ปฏิบัติตามระเบียบ ผู้ฝ่าฝืนต้องได้รับคำตักเตือนแนะนำหรือพิจารณาโทษแล้วแต่กรณี ระเบียบใดที่ไม่เหมาะสมแก่กาลเวลา ไม่มีประโยชน์ในทางปฏิบัติ ควรปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม ธรรมเนียมปฏิบัติเรื่องใดที่ไม่เหมาะสมควรยกเลิกเสียทางสถานศึกษาควรมีการศึกษาปัญหาจริยศึกษาของนักเรียนอยู่เสมอ เพื่อจะได้เป็นข้อมูลประกอบแนวทางพิจารณาแก้ไขปัญหา ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

การสอดแทรกจริยศึกษา ลงในการสอนวิชาอื่น ในระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป โดยเฉพาะในการศึกษาวิชาชีพ ควรดำเนินการดังนี้

1. ในการสอนทุกๆ วิชา ควรมีความมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะทางจริยศึกษาเพิ่มเติมไป จากความมุ่งหมายเฉพาะลักษณะของวิชา หรือรายวิชานั้นๆ
2. ผู้สอน ต้องเข้าใจความมุ่งหมายของนักศึกษา ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ จุดหมายและจุดประสงค์ของการสอนวิชานั้นๆ จริง และดำเนินการสอนให้ได้ตามนั้นโดยเน้นความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรมที่สัมพันธ์กับวิชาที่สอนทุกบทเรียน
3. ในการเรียนการสอนวิชาต่างๆ แก่นักเรียน ครูผู้สอนมีโอกาสดูเห็นข้อบกพร่องของนักเรียน เมื่อพบเห็นต้องอบรมตักเตือนทันที อย่าปล่อยไว้ ในการสอนควรแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้ทราบและถือปฏิบัติจนเป็นนิสัย และควรมีคะแนนความประพฤติในการวัดประเมินผลนักเรียน

1. ในการเรียน ผู้สอนต้องเน้นความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรมให้นักเรียนเข้าใจว่า แม้จะมีความรู้ความสามารถขนาดไหน ถ้าขาดคุณธรรมและจริยธรรมแล้ว ความรู้ความสามารถเหล่านั้น จะไม่เกิดประโยชน์แก่การปฏิบัติงาน

2. ในการเรียนการสอนวิชาต่างๆ ทั้งวิชาการและวิชาชีพ ครู อาจารย์ต้องเน้นให้นักเรียนนักศึกษา เป็นผู้ริเริ่มคิดประดิษฐ์สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ใหม่ๆ ขึ้นเอง ส่งเสริมความขยันหมั่นเพียร การใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ความภาคภูมิใจในผลการเรียนและผลงานของตนเอง ความสามัคคีกัน การทำงานร่วมกัน การอยู่ร่วมกันในระบอบประชาธิปไตย ในการเรียนการสอนวิชาต่างๆ ทั้งวิชาการ ครูควรเอาใจใส่และสอดส่องดูแล แนะนำในเรื่องความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของห้องเรียน การใช้การเก็บรักษาอุปกรณ์การเรียน ความซื่อสัตย์ สุจริตในการเรียน การทำงาน การสอน หากมีสิ่งบกพร่องต้องอบรมตักเตือนแก้ไขทันที

ทฤษฎีแนวคิดและหลักการของการพัฒนาคุณธรรม

ทฤษฎีแนวคิดและหลักการของการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ตามที่สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (2542, หน้า 15 - 21) ได้กล่าวไว้มีรายละเอียดดังนี้

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของฟรอยด์

ซิกมันด์ ฟรอยด์ นักจิตวิทยาชาติตะวันตกกลุ่มแรกที่มีชื่อเสียง ในการนำเสนอทฤษฎี พัฒนาการทางด้านจริยธรรม ได้อธิบายการเกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ว่า เนื่องมาจากปัจจัยผลักดันจากจิตใต้สำนึก ซึ่งประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ

อิด (Id) เป็นพลังงานติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิด หมายถึง สัญชาตญาณด้วยแรงขับภายใน ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้มีการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ตามความต้องการ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ควรหรือไม่ควร แต่อย่างไรที่เรียกกันว่าพลังแสวงหาความสุข เมื่อต้องการอย่างไรก็จะพยายาม หาทางตอบสนองความต้องการทางกายของตนอย่างนั้น ๆ จนได้ อาจจะใช้คำว่า “สันดานดิบของมนุษย์” ก็ได้

อีโก้ (Ego) เป็นพลังแห่งการรู้และความเข้าใจ การรับรู้ข้อเท็จจริง การใช้เหตุผล การดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมาย เป็นส่วนหนึ่งของการแสวงหาวิธีการเพื่อตอบสนองพลังอิด เช่น เมื่อหิว พลังอีโก้ก็จะใช้เหตุผลตรึกตรองว่าจะบำบัดความหิวนั้นด้วยวิธีการใดตามสภาพแวดล้อม เช่น หาอาหารจากตู้กับข้าวในครัว ไปรับประทานอาหารนอกบ้าน หรือตีชิงวิ่งราวเขามากิน พลังอีโก้เป็นพลังของจิตที่คอยยับยั้งการแสดงพฤติกรรมตามความต้องการของอิด โดยทำการควบคุมจิตใจมิให้แสดงพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของสังคม

ซูเปอร์อีโก้ (Super Ego) เป็นส่วนหนึ่งของจิตที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ทางด้านคุณธรรม และคอยกระตุ้นให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมตามปทัสถานของสังคม โดยซูเปอร์อีโก้กระตุ้นให้อิดละทิ้งความไม่ถูกต้อง และสนับสนุนอีโก้ให้เปลี่ยนทิศทางการพฤติกรรมไปในทางที่ถูกที่ควร มีลักษณะเป็นค่านิยมต่าง ๆ เช่น ความดี ความซื่อ ความถูกต้อง มโนธรรม คุณธรรม ความยุติธรรม ซูเปอร์อีโก้เป็นพลังที่หักห้ามความรุนแรงของพลังอิด โดยเฉพาะพลังจากสัญชาตญาณทางเพศ และความก้าวร้าวรุนแรงทั้งหลาย

การทำงานร่วมกันของพลังทั้ง 3 ลักษณะบุคลิกภาพของมนุษย์เกิดจากการทำงานร่วมกันของพลังทั้ง 3 นี้ พลังใดมีอิทธิพลเหนือพลังอื่น ย่อมเป็นตัวชี้ลักษณะบุคลิกภาพของบุคคลนั้น เช่น ถ้าพลังอิดมีอำนาจสูง ก็มีบุคลิกเป็นเด็กไม่รู้จักโต เอาแต่ใจตนเอง ถ้าพลังอีโก้มีอำนาจสูง ก็ไม่เห็น คนมีเหตุมีผล เป็นนักปฏิบัติที่ดี ถ้าพลังซูเปอร์อีโก้มีอำนาจสูง ก็เป็นนักอุดมการณ์ นักทฤษฎี นักพัฒนาสังคม ฯลฯ

จากแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์นั้น เชื่อว่าจริยธรรมของเด็กจะได้รับการปลูกฝังจากพ่อแม่ และผู้ใกล้ชิด เป็นสำคัญ โดยอาศัยกระบวนการให้รางวัลและการลงโทษเป็นเครื่องมือในการอบรมจริยธรรม โดยจะได้รับการพัฒนาขึ้นในระบบซูเปอร์อีโก้ เด็กจะมุ่งกระทำตนตามกระบวนการถอดแบบ จากการอบรมเลี้ยงดูมาแต่เยาว์วัย ทำให้เด็กถอดแบบบุคลิกภาพ ค่านิยม และมาตรฐานจริยธรรมในสังคม จนในที่สุดเด็กจะยอมรับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคมมาเป็นหลักปฏิบัติของตนเอง และเด็กยังยอมรับต่อการให้รางวัล และการลงโทษตัวเองอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อจริยธรรมได้รับการปลูกฝังในระบบซูเปอร์อีโก้ของเด็กแล้ว ทุกครั้งที่

เขากระทำผิด เขาก็จะลงโทษตนเองด้วยการแสดงความรู้สึกผิด และเมื่อปฏิบัติได้ตามมาตรฐานจริยธรรม ก็จะมีการให้รางวัลแก่ตนเอง ซึ่งแสดงออกด้วยการชื่นชมนิยมนิยมยกย่องตนเอง เป็นต้น

ทฤษฎีของเพียเจต์

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของมนุษย์ ฌอง เพียเจต์ (Piaget, Jean) กล่าวว่า “จริยธรรม เกิดจากแรงจูงใจในการปฏิบัติตนสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรม จึงต้องมีการพิจารณา เหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคล ซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้จริยธรรม ก็พัฒนาขึ้นตามลำดับ” การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของมนุษย์ มีขั้นตอน 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นก่อนจริยธรรมยังไม่เกิดจริยธรรม แต่สามารถเรียนรู้จากประสาทสัมผัสและมีพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นต้น

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นเชื่อฟังคำสั่ง เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ มีการคิดก่อน ปฏิบัติการตามคำสั่ง ซึ่งในขณะแรกเริ่มจะไม่คำนึงถึงเหตุผลของคำสั่งนั้น

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นยึดหลักแห่งตน เกิดหลักความคิด มีพัฒนาการทางสติปัญญาสูงขึ้นตามประสบการณ์ทางสังคม คลายความเกรงกลัวอำนาจภายนอก เริ่มมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น

ทฤษฎีของลอร์เรนซ์ โคลเบอร์ก

โคลเบอร์ก (Kohlberg) เป็นนักการศึกษาด้านจริยธรรม เป็นผู้นำทฤษฎีจริยศึกษาสังเคราะห์ ได้ไปนำเอาความรู้ทางปรัชญา จิตวิทยา สังคมวิทยา และศึกษาศาสตร์ มาประกอบกันขึ้นเป็นทฤษฎีบูรณาการ (Integrated Theory) โคลเบอร์ก ได้วิเคราะห์หลักพัฒนาการทางจริยธรรม (Moral development) ออกเป็น 6 ระดับขั้น ที่มีอำนาจในการนำไปใช้ในรูปแบบต่าง ๆ ที่จะเลือกได้ในสถานการณ์ของการพิจารณาสิ่งที่เป็นคุณธรรม มีดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การเชื่อฟังและการลงโทษ (Obedience and punishment) พิจารณาในด้านประเด็น ของการถือเอาอัตราของตัวเองเป็นใหญ่

ขั้นที่ 2 การแสวงหารางวัล (Exchange) เป็นเป้าหมายตามลักษณะเฉพาะรายบุคคล และการแลกเปลี่ยนกันอย่างเสมอภาคที่ตกลงกัน เพื่อจะยอมรับความคิดเห็นของกันและกันในสังคม เพื่อแสวงหารางวัล

ขั้นที่ 3 การทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น (Conformity) ความสัมพันธ์และการทำตามรูปแบบตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ เป็นการแลกเปลี่ยนกันในความคาดหวัง การติดต่อประสานงานและความศรัทธายึดมั่น ไว้วางใจต่อผู้อื่นโดยการปฏิบัติที่ติงามต่อกันตามบทบาทและหน้าที่ของตน

ขั้นที่ 4 การทำตามหน้าที่ในสังคม (Social system) ระบบสังคมและควมมีสติ รับผิดชอบ ที่จะให้มีการดำเนินการตามหน้าที่ที่ตนกระทำในสังคมนั้น เพื่อรักษาระเบียบทางสังคม และทำหน้าที่ของสังคมจึงต้องรักษาสถาบันดำเนินไปอย่างราบรื่นโดยส่วนรวม

ขั้นที่ 5 การทำตามกฎเกณฑ์ และขอสัญญา (Contract) สิทธิพื้นฐานและพันธสัญญา ทางสังคมที่ใช้กับประชาชนโดยส่วนรวม จะต้องยึดถือค่านิยมซึ่งมีมากมายแตกต่างกันไป รวมทั้ง ความคิดเห็นซึ่งมีอยู่เฉพาะกลุ่ม นำมารวมกันเป็นพันธสัญญาของสังคมร่วมกัน

ขั้นที่ 6 การยึดในมโนธรรมตามหลักสากล (Universal) หลักจริยธรรมสากลถือเป็นการ แนะนำแนวทางให้มนุษย์ชาติกระทำตามข้อกำหนดของสังคมพื้นฐานของแต่ละแห่งโดยภาพกว้าง และลึก การถือเอาความเคารพนับถือให้บุคคลอื่นเป็นจุดหมายมิใช่เป็นวิธีการ ความยุติธรรมไม่ ขึ้นกับวัฒนธรรมเฉพาะแห่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่งเท่านั้น

โคลเบอร์ก เห็นว่า จริยธรรมเป็นลักษณะประสพการณ์ และหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ เป็นมาตรฐานความประพฤติในสังคม บุคคลจะพัฒนาความรับผิดชอบต่อชีวิต ใช้เหตุผลจนกระทั่ง พัฒนา พฤติกรรมของตนเองมีความสัมพันธ์ในสังคมตามสิทธิและหน้าที่อย่างถูกต้องดีงาม

ทฤษฎีของอิมมานูเอล คานท์

อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมัน เป็นนัก เหตุผลนิยม เป็นผู้นำทฤษฎีเหตุผลนิยม (Rigorism) หมายถึง สิทธิที่ยึดมั่นในคุณธรรม ได้ริเริ่ม จริยธรรมแบบหน้าที่นิยม (Deontology) หรือในเหตุผลอย่างเคร่งครัด อาจเรียก Moral purism หรือ Formal Ethics

จากแนวความคิดของคานท์ ถือว่ามโนธรรมเป็นเหตุผลภาคปฏิบัติ บ่งบอกถึง กฎศีลธรรมในตัวเอง คือ เป็นที่รู้จักกันตัวเอง รู้ขึ้นในใจของตนเอง เป็นสิ่งที่มีมาก่อน ไม่ใช่มีขึ้น หรือประจักษ์เพราะประสพการณ์ (not empirical) เป็นสิ่งที่มีตนเป็นพยาน

ตามแนวคิดของคานท์ มีความเห็นว่า ดี ชั่ว ผิด ถูก ที่เป็นศีลธรรมนั้นเป็นสิ่งถาวร ตายตัว ค่าของจริยธรรมเป็นสิ่งที่มิจริงตายตัว จะถือเอาผลของการกระทำมาตัดสินไม่ได้ ทฤษฎีนี้ จะยึดถือ กฎระเบียบเป็นหลักเกณฑ์มาตรฐาน การพิจารณาตัดสินคุณค่าจะทำไปตามหน้าที่ที่ ระบุไว้เป็น ข้อกำหนดนั้นจะแปรเปลี่ยนโดยเสียงไปใช้เหตุผลจากผลการกระทำไม่ได้ แม้ว่าจะเป็น สิ่งที่มีคุณประโยชน์เพียงใดก็ตาม สิ่งที่คานท์เชื่อว่าเป็นการกระทำที่ดีนั้น ไม่มีอะไรในโลกนี้ที่คิดว่า เป็น สิ่งที่ดีโดยปราศจากเงื่อนไข นอกจากมีเจตนาที่ดี ดังนั้น การทำหน้าที่จึงเป็นเจตนาที่ดี ไม่ใช่ การ กระทำตามแรงกระตุ้นของสัญชาตญาณและความรู้สึกตามอารมณ์ปรารถนา แต่ทำตาม เจตนาที่เกิดจากสำนึกในหน้าที่

การกระทำที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ถือว่าไม่ได้ทำตามหน้าที่ผู้ทำตามหน้าที่ต้องไม่คำนึงถึงตนเองและคนใกล้ชิด ชีวิตที่สมบูรณ์ คือ ชีวิตที่อยู่กับศีลธรรม ต้องกระทำตามหน้าที่โดยไม่คาดหวังผลไม่ว่าจะเป็นคุณหรือโทษ แต่ให้ทำตามเหตุผลคือกฎศีลธรรม ปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยไม่ทำตนให้เหนือผู้อื่น มีอิสระจากกระแสอารมณ์ที่ผลักดันให้การกระทำ คนที่เป็นอิสระคือคนที่หลุดพ้น จากกระแสของแรงขับ ด้วยความอยากได้ผลประโยชน์มา ขึ้นอยู่กับเหตุผลหรือปัญญา

กฎศีลธรรมเป็นความถูกต้อง เป็นหลักสากล ถ้าเหตุผลเป็นสากลคนก็จะทำตามหลักสากลด้วย ปรัชญาของคานท์ มีจุดเด่นที่สุดคือ การสอนให้คนสำนึกในหน้าที่ สอนให้คนไม่ยกตัวเองเหนือกฎ ซึ่งเป็นกฎศีลธรรมที่ไม่มีข้อยกเว้นสำหรับผู้ใด แม้แต่ตนเอง ทุกคนมีค่าของตนเอง เท่ากับผู้อื่น จุดหมายในการดำรงชีวิตค่อนข้างเป็นอุดมคติตายตัว ไม่ให้ความสำคัญแก่ความรู้สึกของมนุษย์ แต่เคร่งครัดตายตัวในหลักจริยศาสตร์ จงใจให้เป็นกฎสากล โดยไม่ถือว่าผลที่เกิดขึ้น จากการกระทำให้มามีส่วนในการตัดสินการกระทำว่าถูกหรือผิด คานท์ มองโลกในแง่เดียวคือ คิดว่าคนมิได้มีชีวิตอยู่เพื่อความสุข แต่มีชีวิตอยู่เพื่อศีลธรรมอันบริสุทธิ์ การใช้ชีวิตตามเหตุผล หรือ การใช้ชีวิตทางศีลธรรมทำให้คนเป็นคนโดยสมบูรณ์

ทฤษฎีของแครธวอล บลูม และมาเซีย

แครธวอล บลูม และมาเซีย (Krathwohl Bloom and Masia) ได้กำหนดทฤษฎีจำแนกระดับคุณภาพของการเรียนรู้ด้านจิตใจ (Affective domain) ที่ครอบคลุมความสนใจทัศนคติ ค่านิยม และลักษณะนิสัย โดยจัดลำดับขั้นตอนคุณลักษณะด้านความรู้สึกไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. การรับรู้ (Receiving) เป็นจุดเริ่มต้นที่บุคคลจะเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ และเกิดความรู้สึกต่อสถานการณ์หรือสิ่งเร้าที่ปรากฏ การรับรู้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย โดยถือปริมาณการรับรู้เป็นเกณฑ์ดังนี้

1.1. การสำนึก เป็นการเริ่มรู้สึกหรือสำนึกเกี่ยวกับลักษณะ หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่มาเร้า

1.2. การตั้งใจรับรู้ เป็นการใส่ใจสิ่งเร้านานพอสมควร แต่ยังไม่มีความคิดเห็นหรือประเมินตัดสินใด ๆ เป็นเพียงการสังเกตเห็น

1.3. การเลือกรับรู้ เป็นการรับรู้สิ่งเร้าโดยมีการจำแนกความแตกต่าง ยังไม่มีการประเมินใด ๆ

2. การตอบสนอง (Responding) เมื่อบุคคลรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ และจะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้า ที่ตนรับรู้ ขั้นตอนการสนองแบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย ดังนี้

2.1 ยินยอมตอบสนอง เป็นการยอมรับหรือยอมรับปฏิบัติตาม

2.2 สมัครใจตอบสนอง เป็นความรู้สึกที่ทำกิจกรรมนั้นด้วยความสมัครใจ

2.3 พอใจตอบสนอง เป็นการตอบสนองด้วยความรู้สึกเต็มใจ พอใจ มีความ
เพลิดเพลินสนุกสนานรื่นเริง

3. การเห็นคุณค่า (Valuing) เป็นความรู้สึกที่เกิดจากการประเมินสถานการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ว่ามีประโยชน์หรือไม่อย่างไร การเห็นคุณค่าจะเกิดขึ้นซ้ำ ๆ โดยมีการสะสมไว้เรื่อย ๆ พฤติกรรมการเห็นคุณค่าดูได้จากความแน่นอนความคงสนคงวา สม่ำเสมอของการกระทำในขั้นนี้ แบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย ดังนี้

3.1 การยอมรับคุณค่า เป็นการยอมรับด้วยความเชื่อ ที่ยังไม่ถาวร อาจเปลี่ยนแปลงได้คุณค่าของสถานการณ์หรือเรื่องราว ขึ้นชมในคุณค่า เป็นการยอมรับในคุณค่าของสถานการณ์หรือเรื่องราว ถึงระดับที่แสดงออกอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น อยากติดตามอยากเข้าไปร่วมผูกพัน ยึดมั่นในคุณค่า เป็นความเชื่อมั่นความแน่วแน่มั่นคงเกิดศรัทธาในเรื่องราวหรือเหตุการณ์ ว่าควรทำตาม และพยายามหาโอกาสแสดงออก

3.2 การจัดระบบ (Organization) เป็นความรู้สึกที่บุคคลได้รวบรวมเรื่องราวหรือสิ่งมีคุณค่าไว้ในจิตใจหลายอย่าง แล้วจัดคุณค่าเข้าเป็นระบบ มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่าง คุณค่าของเรื่องราวของสิ่งต่าง ๆ ของจุดเด่นและจุดร่วมของคุณค่าเหล่านั้น ในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นย่อย ดังนี้

3.3 การสร้างแบบคุณค่า เป็นการสรุปรวบยอดระหว่างคุณค่าของเรื่องราวต่าง ๆ ที่บุคคลยึดมั่นเข้าด้วยกันการจัดระบบคุณค่า เป็นการเรียงลำดับความสำคัญของสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ และจัดคุณค่าต่าง ๆ ให้ผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน

4. การสร้างลักษณะนิสัย (Characterization) เป็นการพัฒนาเป็นอุดมคติที่ฝังลึก ถึงจิตวิญญาณ ยึดถือ เกิดทุนโดยจิตในมิติสังเคราะห์ เป็นแบบแผนกฎเกณฑ์ขึ้นใหม่ให้ตนเองมีการกระทำที่คงเส้นคงวา โดยมีการจัดระบบของตนเองและยึดถือจนเป็นการกระทำอัตโนมัติ คือ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใด เขาจะแสดงพฤติกรรมแบบเดิมซึ่งเป็นลักษณะของตนเอง แล้วรณรงค์ให้ผู้อื่นร่วมยึดถือและปฏิบัติด้วยในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นย่อย ดังนี้ (1) สร้างข้อสรุป เป็นการที่บุคคลพยายามปรับปรุงระบบตนเองให้สมบูรณ์ตามแนวที่ตนเองต้องการ (2) กิจนิสัยเป็นการที่บุคคลแสดงออกตามแนวที่ตนเองต้องการอย่างสม่ำเสมอจนเป็นลักษณะของตนเอง

ทฤษฎีการเลือกอาชีพของฮอลแลนด์

ฮอลแลนด์ (Holland, 1973, หน้า 2 - 4) ได้กล่าวถึง การเลือกอาชีพ ไว้ว่า "การเลือกอาชีพคือ การกระทำที่สะท้อนให้เห็นถึงแรงจูงใจ ความรู้ บุคลิกภาพ และความสามารถของบุคคล อาชีพเป็นวิถีชีวิต ส่วนสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นงานและทักษะ นั้นแสดงถึงว่าอาชีพมีส่วนสำคัญต่อการกระทำ พฤติกรรมสามารถบอกได้ว่าบุคคลนั้นมีอาชีพใด ซึ่งสัมพันธ์กับครอบครัวที่มีผู้ปกครองมีอาชีพแตกต่างกัน แนวความคิด การยึดถือปฏิบัติในการอบรมสั่งสอน บุตรหลาน จึงมีความแตกต่างกัน "ทฤษฎีการเลือกอาชีพ" ของฮอลแลนด์เป็นผลจากการสังเกตของเขาและของคนอื่น ๆ เกี่ยวกับความสนใจ ลักษณะและพฤติกรรมของบุคคล และมีส่วนสัมพันธ์กับทฤษฎีของกิลฟอร์ด (Guilford, 1954) ซึ่งได้วิเคราะห์บุคลิกภาพและความสนใจของบุคคลออกเป็น 6 ประเภท คือ ด้านจักรกล ด้านวิทยาศาสตร์ ด้านบริการสังคม ด้านสารบรรณ ด้านธุรกิจ และด้านศิลปะ นอกจากนี้ ทฤษฎีของฮอลแลนด์ยังมีส่วนคล้ายคลึงกันกับทฤษฎีของแอดเลอร์ (Adler, 1939) ของฟรอมม์ (Fromm, 1947) ของจุง (Jung, 1933) ของเชลดอน (Sheldon, 1954) ของสแปรงเจอร์ (Spranger, 1928) โดยเฉพาะการประเมินสิ่งแวดล้อม เพื่อช่วยจำแนกลักษณะของบุคคลมีแนวความคิดมาจากลินตัน (Linton, 1945) ซึ่งกล่าวว่า "แรงผลักดันจากสิ่งแวดล้อมจะถูกถ่ายทอดไปยังบุคคล" อนึ่ง ทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องความต้องการ (needs) และแรงกดดัน (pressures) ของเมอร์เรย์ (Murray, 1938) เป็นแรงกระตุ้นอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ฮอลแลนด์คิดทฤษฎีของเขาขึ้น

กล่าวโดยสรุป "ทฤษฎีการเลือกอาชีพ" ของฮอลแลนด์มีแนวคิดพื้นฐานดังนี้

1. การเลือกอาชีพเป็นการแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพ
2. แบบสำรวจความสนใจคือแบบสำรวจบุคลิกภาพ

ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมของดวงเดือน พันธุมนาวิน

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2538) ได้ทำการศึกษาวิจัยถึงสาเหตุพฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง โดย ได้ทำการประมวลผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสาเหตุของพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนไทยทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ อายุตั้งแต่ 6 - 60 ปี ว่าพฤติกรรมเหล่านั้น มีสาเหตุทางจิตใจอะไรบ้าง และได้นำมาประยุกต์เป็นทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมสำหรับคนไทยขึ้น โดยได้แบ่งต้นไม้จริยธรรม ออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ได้แก่ ดอกและผลไม้บนต้น ที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานดี ละเว้นชั่ว และ พฤติกรรมการทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อส่วนรวม ซึ่งล้วนแต่เป็นพฤติกรรมของพลเมืองดี พฤติกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ

ส่วนที่ 2 ได้แก่ ส่วนลำต้นของต้นไม้ แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็ง ซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ 5 ด้านคือ ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม ด้านมุ่งอนาคต และการควบคุมตนเอง ด้านความเชื่ออำนาจในตน ด้านแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และด้านทัศนคติคุณธรรมและค่านิยม

ส่วนที่ 3 ได้แก่ รากของต้นไม้ ที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็ง ซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ 3 ด้านคือ ด้านสติปัญญา ด้านประสบการณ์ทางสังคม และด้านสุขภาพจิต

จิตลักษณะทั้ง 3 นี้ อาจใช้เป็นสาเหตุของการพัฒนาจิตลักษณะ 5 ประการที่ลำต้นของต้นไม้ก็ได้ กล่าวคือ บุคคลจะต้องมีลักษณะพื้นฐานทางจิตใจ 3 ด้าน ในประมาณที่สูงพอเหมาะกับ อายุ จึงจะเป็นผู้ที่มีความพร้อมที่จะพัฒนาจิตลักษณะทั้ง 5 ประการ ที่ลำต้นของต้นไม้ โดยมีจิตลักษณะทั้ง 5 นี้ จะพัฒนาไปเองโดยอัตโนมัติ ถ้าบุคคลมีความพร้อมทางจิตใจ 3 ด้านดังกล่าว และอยู่ในสภาพแวดล้อมทางบ้าน ทางโรงเรียน และทางสังคมที่เหมาะสม นอกจากนั้น บุคคลยังมีความพร้อมที่จะรับการพัฒนาจิตลักษณะบางประการใน 5 ด้านนี้ โดยวิธีการอื่น ๆ ด้วย ฉะนั้นจิต ลักษณะพื้นฐาน 3 ประการ จึงเป็นสาเหตุของพฤติกรรมของคนดี และคนเก่งนั่นเอง นอกจากนี้จิตลักษณะพื้นฐาน 3 ประการ ที่รากนี้อาจเป็นสาเหตุร่วมกับจิตลักษณะ 5 ประการที่ลำต้น เพื่อใช้ อธิบาย ทำนาย และพัฒนาพฤติกรรมดังกล่าวมาแล้วด้วย

ทฤษฎีทางพุทธศาสตร์

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาอเทวนิยม เกิดขึ้นสมัยพุทธกาลเมื่อก่อน พ.ศ 2500 ในชมพูทวีป (ประเทศอินเดีย) โดยมีพระสมณโคดมเป็นศาสดาผู้ประกาศปรัชญาในแนวคิดนี้ เน้นหลักธรรมที่เป็นสัจจะธรรมวิธีการสอน การเผยแพร่การสืบทอดหลักธรรม สู่การปฏิบัติเน้น คุณธรรมในการใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล หลักธรรมที่เป็นหัวใจพุทธศาสนานำมาสั่งสอน มี 3 ประการ คือ ให้เว้นความชั่วทั้งปวง ให้ทำความดี และให้ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด

ในหลักธรรมที่พระพุทธศาสนาได้นำมาประกาศ เป็นคุณธรรมที่มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกันได้ทั้งหมด หมายถึง การปฏิบัติตามข้อธรรม ข้อใดข้อหนึ่ง ย่อมเกี่ยวข้องได้ข้อธรรมอื่นตามมาเป็นแนวคิด ทางจริยศาสตร์ ที่กำหนดข้อประพฤติปฏิบัติทางกายและทางจิตใจโดยเริ่มตั้งแต่สิ่งที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติพื้นฐานทางการกระทำทางกาย ไปสู่ขั้นสูงที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติทางความคิดที่มุ่งสู่ความบริสุทธิ์ หลุดพ้นทางจิตใจ

ในหลักจริยศาสตร์ของศาสนาพุทธมี 3 ชั้น คือ ชั้นมูลฐาน ชั้นกลางและชั้นสูง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. จริยศาสตร์ชั้นมูลฐาน ประกอบด้วยศีล 5 ธรรม 5 ดังต่อไปนี้

1.1 เว้นจากการเบียดเบียน ทำร้ายชีวิตสัตว์หรือมนุษย์ เป็นศีลมีเมตตากรุณาต่อสัตว์และมนุษย์เป็นธรรม

1.2 เว้นจากการลักข้อทรัพย์ เป็นศีล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีอาชีพอสุจริตเป็นธรรม

1.3 เว้นจากการประพฤตินอกใจ เป็นศีลสำรวมในกามเป็นธรรม

1.4 เว้นจากการพูดปด เป็นศีล พูดจริงเป็นธรรม

1.5 เว้นจากการเสพดื่มสุราเมรัย เป็นศีล มีสติ สำรวมระวังเป็นธรรม

2. จริยศาสตร์ชั้นกลาง ประกอบด้วยกุศลกรรมบท 10 ประการ ดังต่อไปนี้

2.1 กาย 3 ข้อ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ หรือมนุษย์ หรือเบียดเบียนทำร้ายชีวิต เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤตินอกใจ

2.2 วาจา 4 ข้อ คือ เว้นจากพูดปด เว้นจากพูดยุยงให้แตกร้างกัน เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเหลวไหล เพื่อเจ้า

2.3 ทางใจ 3 ข้อ คือ ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน ไม่คิดปองร้าย ผู้อื่น หรือคิดให้เขาถึงความพินาศ ไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรมโดยมีความเห็นถูกต้อง (ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มารดาบิดามีคุณ เป็นต้น)

3. จริยศาสตร์ชั้นสูง ประกอบด้วย อริยมรรค แปลว่า “ทางอันประเสริฐ” หรือทางสายกลาง มี 8 ประการ ดังนี้

3.1 ความเห็นชอบ คือ มีปัญญาเห็นอริยสัจ 4 ประการ

3.2 ความดำริชอบ คือ ดำริในการออกจากกาม ดำริในการไม่ปองร้าย ดำริในการไม่เบียดเบียน

3.3 การเจรจาชอบ คือ ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ได้แก่ ยุให้แตกร้าง ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพื่อเจ้า

3.4 การกระทำชอบ คือ ไม่ฆ่าสัตว์หรือมนุษย์ ไม่ลักข้อทรัพย์ ไม่ประพฤตินอกใจ ในกาม

3.5 การเลี้ยงชีพชอบ คือ ไม่หาเลี้ยงชีพในทางที่ผิด ที่มีโทษประกอบอาชีพชอบ ธรรม

3.6 ความเพียรชอบ คือ เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้ว

3.7 การตั้งสติชอบ คือ ตั้งสติพิจารณา ร่างกาย เวทนา หรือความรู้สึกสุขทุกข์ ตลอดจนใจไม่ทุกข์ ไม่สุข จิตและธรรมรวม 4 ประการ ให้รู้เท่าทันเห็นทั้งความเกิดดับ

3.8 การตั้งใจมั่นชอบ คือ การทำจิตใจให้สงบเป็นสมาธิอย่างแน่วแน่ ที่เรียกได้ว่า ฌาน 4 เป็นที่ยอมรับกันว่าในเรื่องวิธีการสอนของพุทธศาสนา เน้นการสอนแบบอริยสัจที่ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของการพัฒนาการทางจริยธรรม พระพุทธเจ้าทรงนำเอาสังขารธรรมมาแสดงแก่มนุษย์ในรูปแบบที่เรียกว่าอริยสัจ 4 แต่ที่จริงสาระสำคัญที่พระองค์ต้องการ คือ เรื่องอิทัปปัจจยตาปฏิจจนูปบาท และนิพพานนี้เอง พอมาสื่อกับประชาชนใช้อริยสัจ 4 เพื่อให้เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ (สำนักงานคณะ กรรมการข้าราชการพลเรือน. 2542, หน้า 15-21)

การสอนนั้นต้องเริ่มจากสิ่งที่มองเห็น สิ่งที่ปรากฏ หรือสิ่งที่ง่ายไปหาสิ่งที่ยาก จึงเริ่มด้วยปัญหาทั้ง ๆ ที่หลังอริยสัจนั้นสอนย้อนจากผลมาหาเหตุ ธรรมด่าว่า สิ่งทั้งหลาย เหตุเกิดก่อนแล้ว จึงมีผล แต่ในอริยสัจนี้พูดถึงผลก่อน แล้วจึงสาวไปหาเหตุ ทุกข์เป็นผล สมุทัย เป็นเหตุ คู่ที่หนึ่ง คู่ที่สอง นิโรธ เป็นผล มรรคเป็นเหตุยกผลมาพูดก่อนเหตุ ทั้งสองชุด การที่พระพุทธเจ้าตรัสอย่างนี้ จะต้องมีเหตุผลในการตรัส

การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า มีความประเสริฐในลักษณะต่าง ๆ ในความเป็นพระศาสนานั้น นอกจากตรัสรู้ธรรมความจริงแล้ว จะต้องสามารถในวิธีการสั่งสอนด้วย ความสำเร็จของพระพุทธเจ้าอยู่ที่ความสามารถทั้งสองด้านนี้ จึงเรียกพระองค์ว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ให้มองดูความจริงของกฎธรรมชาติว่า สิ่งทั้งหลาย เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ไม่ใช่เป็นไปตามการดลบันดาลของสิ่งภายนอก ฉะนั้น จึงให้เราศึกษาให้รู้เหตุปัจจัย แล้วทำตามเหตุปัจจัยด้วยความเพียรพยายามของเรา เมื่อเราต้องการผลก็ต้องทำเหตุ นี่คือการประกาศหลักธรรมและหลักกรรม ซึ่งก็คือการที่พระพุทธเจ้าเป็น ผู้ประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์

คุณธรรมจริยธรรมกับความแตกต่างของวัย

มีผู้ตั้งข้อสงสัยว่า ความแตกต่างทางอายุ จะมีผลทำให้การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแตกต่างกันหรือไม่ ทั้งนี้เนื่องจาก พัฒนาการทางสมองและด้วยประสบการณ์และความสามารถในการตัดสินใจที่ต่างกันน่าจะส่งผลให้ตัวคุณธรรมจริยธรรมแตกต่างกัน ไปด้วย ความคิดนี้สอดคล้องกับ เอสเตบาน (Esther Joos Esteban) ผู้เขียนหนังสือชื่อว่า “Education in Values : What Why, and for Whom” โดยเขาเสนอตัวคุณธรรมจริยธรรมที่เหมาะสมกับเด็ก แต่ละวัย พร้อมกับแนวทางในการสร้างเสริม โดยกล่าวว่า มโนธรรม และคุณธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ

ของการศึกษาเพื่อ สร้างเสริมค่านิยม (Values Education) เนื่องจากตัวมโนธรรมเป็น เรื่องของ ความสามารถในการตัดสินใจประเด็นทางจริยธรรม และการ รู้จักนำหลักศีลธรรมมาใช้อย่างมีเหตุผล และถูกต้องในสถานการณ์ต่างๆ ในขณะที่ตัวคุณธรรมเป็นคุณภาพของจิตใจ ซึ่งจัดเป็นหลักเป็น พื้นฐานของการเลือกการตัดสินใจ

เอสเตบัน เห็นว่า คุณธรรม เป็นลักษณะที่สามารถพัฒนาได้ ตามพัฒนาการของ แต่ละวัย เนื่องจากเยาวชนในแต่ละวัยมีเงื่อนไข มีปัจจัยของชีวิตแตกต่างกัน จุดเน้นเพื่อการ พัฒนาคุณธรรม แต่ละตัวจึงแตกต่างกัน ดังปรากฏเป็นแนวทางในตาราง ดังนี้

ตาราง 2.1 แสดงคุณธรรมที่เหมาะสมกับแต่ละวัยในทัศนะของเอสเตบัน

อายุ(ปี)	คุณธรรม ที่ควรพัฒนา	ความสำคัญ	ปัจจัยที่จำเป็น สำหรับการพัฒนา
4 - 6	ความจริงใจ (Sincerity) ซื่อสัตย์ ยึดมั่น สัจจะ (forthrightness)	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาความรักใน ความจริง ความ ยุติธรรม - สร้างความไว้วางใจ และการสื่อสาร อย่างเปิดเผย - สร้างความกล้าและความเชื่อมั่น ตนเอง - ทำให้อยู่เหนือความรู้สึกกลัวการ ถูกลงโทษ ผลของการกระทำ และ ความต้องรับผิดชอบ - พัฒนาความคิด และจินตนาการ 	<ul style="list-style-type: none"> - แบบอย่างที่ดีของ พ่อแม่ ครู - บรรยากาศของ ความเป็นมิตร และ บรรยากาศแบบเปิด - การให้คำอธิบาย แนะนำ - ไม่แสดงการใช้ อำนาจ การข่มขู่ และ วิธีต่างๆ ซึ่งจะส่งผล ให้เด็กกลายเป็นคน ต้องพูด โทก พุดเพื่อ ปกป้องตนเอง

ตาราง 2.1 (ต่อ)

อายุ(ปี)	คุณธรรม ที่ควรพัฒนา	ความสำคัญ	ปัจจัยที่จำเป็น สำหรับการพัฒนา
	การไม่เห็นแก่ตัว (Generosity)	-ช่วยให้เยาวชนสามารถควบคุม การคิดถึงแต่ตนเอง หรือเอาตนเอง เป็นที่ตั้ง -ช่วยให้เด็กได้สัมผัส ความสุขจาก การให้ความช่วยเหลือผู้อื่น - ช่วยให้เด็กได้สละเวลา ความสนใจ และปัญญาให้ผู้อื่น	-แบบอย่างจากผู้ใหญ่ - ความเข้าใจ ความ มั่นคงในการเห็น แก่ผู้อื่น - บรรยากาศของการ ให้บริจาค, การเสีย สละโดยไม่มีลักษณะ ของการ ชูเชิญบังคับ หรือ ทำเป็นพิธีการ ชั่วคราว
6-8	ความอุตสาหกรรม (Industry) การทำงานหนักและ ขยันหมั่นเพียร -ความรับผิดชอบ (รับผิดชอบต่อความ คิด คำพูด และ การกระทำ)	- มีทัศนคติทางบวกต่อการทำงาน - สร้างให้เกิดความมานะพยายาม วินัยในตนเอง และความอดทนอด กลั้น - พัฒนาจริยธรรมการทำงาน - เรียนรู้การจัดลำดับ จัดระเบียบใน การทำงาน (รู้จักใช้เวลาอย่างเป็น ประโยชน์) - ช่วยให้เห็นปัจจัยของเหตุและ ผล - ช่วยทำให้มองเห็น ความสำคัญ ของผลของการกระทำ	- แบบอย่างจาก ผู้ใหญ่ - การให้กำลังใจและ ความเป็นปกติวิสัยใน การทำงานของผู้ใหญ่ - รับผิดชอบงาน เฉพาะหน้า เช่น การบ้าน งานที่ได้รับ มอบหมาย -หลีกเลี่ยงการตามใจ เกินควร(spoiling) การ ทำให้สบายเกินควร (pampering)

ตาราง 2.1 (ต่อ)

อายุ(ปี)	คุณธรรม ที่ควรพัฒนา	ความสำคัญ	ปัจจัยที่จำเป็น สำหรับการพัฒนา
6-8		<ul style="list-style-type: none"> - สร้างจิตใจในการ บริการคนอื่น - คำนึงถึงความยุติธรรมต่อคนอื่น 	<ul style="list-style-type: none"> - แบบอย่างจาก ผู้ใหญ่ - ให้โอกาสตัดสินใจ ในการเลือกและรับ ผล ที่เกิดขึ้น - มอบงานและโอกาส บริการผู้อื่น - ให้เห็นความ สม่่าเสมอของการ ใช้ กฎและกติกา - หลีกเลี่ยงการ อนุโลม หรือ การ ยกเว้นเป็นบางคนบาง กรณี
	<ul style="list-style-type: none"> - การมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (มีจิตใจดีอนาทรความ ทุกข์ของผู้อื่น) 	<ul style="list-style-type: none"> - ช่วยทำให้เด็กเห็นความสำคัญของ สิ่งอื่นนอกเหนือ จากความต้องการ ของตนเอง - ช่วยทำให้เด็กเข้าสู่สังคมใน ลักษณะที่เป็นบวก - พัฒนาการทำงานกลุ่ม การ แลกเปลี่ยน ความคิดเห็น 	<ul style="list-style-type: none"> - แบบอย่างที่ดีของ ผู้ใหญ่ในด้านความรัก ความเข้าใจ - ยอมรับในตัวเด็ก - สร้างบรรยากาศที่ไม่ มีการแบ่งแยกทางด้าน สถานภาพทางสังคม

ตาราง 2.1 (ต่อ)

อายุ(ปี)	คุณธรรม ที่ควรพัฒนา	ความสำคัญ	ปัจจัยที่จำเป็น สำหรับการพัฒนา
9-12	- เชื่อฟังผู้ใหญ่ (obedience to elders) (ชื่นชม ในความเป็น ผู้รู้และ การมีประสบการณ์ของคน อื่น)	- พัฒนาการยกย่องในประสบการณ์ และสติปัญญาของผู้ใหญ่ - ปล่อยให้ว่างระหว่างวัย	- แบบอย่างจาก ผู้ใหญ่ที่ปฏิบัติต่อเด็ก อย่างมีศักดิ์ศรี พฤติกรรมที่ดีและยก ย่อง - บรรยากาศของความ รัก ความเข้าใจ และ การแนะนำที่ชัดเจน - อธิบายและใช้กฎ กติกาอย่างสม่ำเสมอ
	ความกล้า (fortitude) หรือ ความเข้มแข็งทางจริยธรรม	- สร้างความกล้า ความแกร่งที่จะ ต่อสู้กับความยากลำบาก ความ เจ็บปวด และอุปสรรค - ป้องกันความขี้เกียจและไม่ กระตือรือร้นเมื่อเผชิญกับความ ยากลำบาก	- แบบอย่างจาก ผู้ใหญ่ - กิจกรรมที่ช่วย สร้างความอดทน เช่น กีฬา งานอดิเรก โครงการ - การกระตุ้นและ การเสริมแรง

ตาราง 2.1 (ต่อ)

อายุ(ปี)	คุณธรรม ที่ควรพัฒนา	ความสำคัญ	ปัจจัยที่จำเป็น สำหรับการพัฒนา
12-18	การอดทน อดกลั้น หรือการ ควบคุมอารมณ์ของตนเอง	-ช่วยให้ควบคุมอารมณ์ และความ ต้องการของตน	- แบบอย่างจาก ผู้ใหญ่
	ความจงรักภักดี (Loyalty) ความไว้วางใจความ สามารถ ฟังได้	- ทำให้เกิดความต้องการทำงาน และมีส่วนร่วมกับกลุ่ม - ช่วยให้เป็นคนรักษาสัญญาและ พันธะหน้าที่ - ทำให้เกิดจิตสำนึกที่ดีต่อสถาบัน ของตน เช่น ครอบครัว โรงเรียน	- แบบอย่างจาก ผู้ใหญ่ - หลีกเลี่ยงการพูด ไม่จริง การไม่รักษา สัญญา
	ความอ่อนน้อมถ่อมตน (Humillity)	- ช่วยให้เยาวชนมองตัวเองตาม ความเป็นจริง ป้องกันการเอาตัวเอง เป็นศูนย์กลางความเห็นแก่ตัว - ป้องกันการเอาตัวเองเป็น ศูนย์กลางความเห็นแก่ตัว - สร้างความภาคภูมิใจที่เป็นจริง ให้ตนเองและผู้อื่น	- แบบอย่างของ ผู้ใหญ่ - ฟังเด็กพูดบ้าง - หลีกเลี่ยงการใช้ อำนาจและการคิดว่า ตนเองถูก

ตาราง 2.1 (ต่อ)

อายุ(ปี)	คุณธรรม ที่ควรพัฒนา	ความสำคัญ	ปัจจัยที่จำเป็น สำหรับการพัฒนา
	ความจงรักภักดี (Loyalty) ความไว้วางใจความ สามารถ ฟังได้	<ul style="list-style-type: none"> - ทำให้เกิดความต้องการทำงาน และมีส่วนร่วมกับกลุ่ม - ช่วยให้เป็นคนรักษาสัญญาและ พันธะหน้าที่ - ทำให้เกิดจิตสำนึกที่ดีต่อสถาบัน ของตน เช่น ครอบครัว โรงเรียน 	<ul style="list-style-type: none"> - แบบอย่างจาก ผู้ใหญ่ - หลีกเลี่ยงการพูด ไม่จริง การไม่รักษา สัญญา
	ความอ่อนน้อมถ่อมตน (Humillity)	<ul style="list-style-type: none"> - ช่วยให้อาวุชนมองตัวเองตาม ความเป็นจริง ป้องกันการเอาตัวเอง เป็นศูนย์กลางความเห็นแก่ตัว - ป้องกันการเอาตัวเองเป็น ศูนย์กลางความเห็นแก่ตัว - สร้างความภาคภูมิใจที่เป็นจริง ให้ตนเองและผู้อื่น 	<ul style="list-style-type: none"> - แบบอย่างของ ผู้ใหญ่ - ฟังเด็กพูดบ้าง - หลีกเลี่ยงการใช้ อำนาจและการคิดว่า ตนเองถูก

จากแนวคิดของเอสเตบัน ทำให้เกิดข้อสังเกตว่า คุณธรรมเรื่อง ความอดทนอดกลั้นหรือ การควบคุมอารมณ์ของตนเอง ความจงรักภักดี ความอ่อนน้อมถ่อมตน ควรนำมาอบรมปลูกฝังใน วัยเรียนในระดับมัธยมศึกษามากกว่าระดับประถมศึกษา เนื่องจากนักเรียนในระดับประถมศึกษา ย่อมเรียนรู้ได้อย่างมีความสุขจากการใช้อารมณ์ความรู้สึกเป็นฐานมากกว่าที่จะถูกสอนให้ใช้เหตุผล เป็นหลัก

ตัวบ่งชี้คุณธรรม จริยธรรม

ปัจจุบัน ในแต่ละโรงเรียนสร้างระบบการประเมินพฤติกรรมนักเรียนอย่างเป็นระบบ มีคู่มือ มีแบบประเมินพฤติกรรม มีการกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และตัวบ่งชี้ของคุณลักษณะ ซึ่งเป็นผลมาจากการสร้างระบบประเมินคุณภาพภายในเพื่อรองรับการประเมินคุณภาพภายนอกจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) คุณธรรมจริยธรรม ที่ใช้เป็นหลักในการประเมินความดี ได้แก่ ตรงต่อเวลา รักษาหน้าที่ มีวินัย ใฝ่คุณธรรม สำหรับคุณธรรมที่กระทรวงศึกษาธิการมุ่งเน้นปลูกฝังมีทั้งหมด 8 ประการ อันได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ซื่อสัตย์ สุภาพ สะอาด สามัคคี และมีน้ำใจ ซึ่งพิจารณาคุณธรรมเหล่านี้ พบว่า มีความสอดคล้องเป็นอย่างดีกับนิยามของคำว่า “คุณธรรม” ซึ่งให้ไว้โดยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 “สภาพคุณงามความดีที่บุคคลมี”

ปัจจัยแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียน

ในการปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน สังคมมักจะฝากความหวังไว้กับโรงเรียนเป็นส่วนมาก เพราะทั้งนี้โรงเรียนมีบุคลากรที่มีความสามารถและเป็นแบบอย่างที่ดีด้านคุณธรรม จริยธรรม แต่โดยสภาพจริงแล้ว ยังมีปัจจัยแวดล้อมอีกหลายอย่างที่มีอิทธิพลต่อคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียน ซึ่งกรมการศาสนา (2524, หน้า 76-77) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่หล่อหลอมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็ก มีดังนี้

1. บิดามารดา บ้าน หรือสถาบันครอบครัว เป็นแหล่งแรกที่ทำหน้าที่ปลูกฝังหล่อหลอม ตลอดจนถ่ายทอดลักษณะอันทรงคุณธรรม จริยธรรม แก่สมาชิกในครอบครัวและต้องทำหน้าที่ต่อไป แม้เด็กจะรับการศึกษาอบรมในโรงเรียนอยู่แล้วก็ตาม นักการศึกษา ได้ศึกษาผลกระทบของการเลี้ยงดูเด็กแบบต่างๆ ต่อความมีคุณธรรมจริยธรรมของเด็ก ปรากฏว่า เด็กที่ได้รับความรักจากการเลี้ยงดูมาก มีลักษณะความรับผิดชอบวินัยทางสังคมและความเอื้อเฟื้อสูงกว่าเด็กที่ได้รับความรักจากบิดามารดา หรือผู้ปกครองน้อย เด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบควบคุมมาก จะมีลักษณะ เชื้อพึง สุภาพ เอื้อเฟื้อ แต่มีลักษณะขี้อาย เก็บตัว ใจน้อย และชอบพึ่งพาผู้ใหญ่ ส่วนเด็กที่เลี้ยงดูแบบควบคุมน้อย จะไม่เชื้อพึง ไม่มีความรับผิดชอบ และขาดสมาธิ เด็กที่เลี้ยงดูแบบให้เหตุผล เป็นเด็กที่ไม่ก้าวร้าว รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้สึกละอายเมื่อทำผิด

2. ญาติผู้ใหญ่และสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้แก่เด็กในครอบครัว เช่นเดียวกัน โดยปกติเด็กจะเรียนรู้เจตคติเชิงจริยธรรมจากผู้ใหญ่ ด้วยการสังเกต และเลียนแบบ มากกว่าที่จะได้จากการฟังคำสั่งของผู้ใหญ่โดยตรง ถ้าผู้ใหญ่เป็นผู้มีลักษณะเด่น เป็นที่ยกย่องบูชาแก่เด็กมาก เด็กมีแนวโน้มเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่มากขึ้น

3. เพื่อน เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดค่านิยมทางคุณธรรมและจริยธรรม บางอย่าง ให้เด็กรับรู้ไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดพฤติกรรมคล้ายตามเพื่อนๆ ได้ โดยเฉพาะวัยรุ่น การทำอะไรตามเพื่อน จะเห็นชัดที่สุด การเรียนรู้เชิงจริยธรรมของเด็กไม่ใช่มาจากเพื่อนๆ เพียงฝ่ายเดียว แต่ยังสามารถมาจากการได้กระทำกิจกรรมร่วมกัน การเข้าใจกันในวัยเดียวกัน ซึ่งเพื่อนๆ รวมทั้งเพื่อนในโรงเรียนและเพื่อนนอกโรงเรียน

4. พระสงฆ์ หรือผู้นำทางคุณธรรมและจริยธรรมในหมู่บ้าน หรือท้องถิ่น ที่เด็กอยู่ นั้น เป็นที่เคารพนับถือของผู้ใหญ่ในสังคม และได้มอบหมายให้ผู้อบรมสั่งสอนด้านจริยธรรมแก่ประชาชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ หรือผู้นำทางศาสนา จะมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็ก

5. สื่อสารมวลชน หรือสื่อมวลชนทุกรูปแบบปัจจุบันมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการปลูกฝัง หรือ เปลี่ยนแปลงเจตคติ ค่านิยม ตลอดจนรูปแบบพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน นักเรียน นักศึกษา หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ ตลอดจนภาพยนตร์ บทเพลง หนังสืออ่าน เป็นเครื่องปลูกฝังค่านิยมคุณธรรม ให้แก่เด็กและเยาวชนทุกวัน

6. โรงเรียนหรือสถานศึกษา ซึ่งรวมถึงการจัดสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา การบริหารและการให้บริการต่างๆ ในสถานศึกษา การเป็นตัวอย่างอันดีงามของครู อาจารย์ การเรียนการสอนวิชาต่างๆ ตามหลักสูตร การเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวกับจริยศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในสถานศึกษา

ดังนั้น ถ้าจะกล่าวโดยทั่วไป การขัดเกลาทางสังคม ก็คือ การศึกษาที่รวมทั้งการเรียนรู้ อย่างเป็นทางการ เช่น จากโรงเรียนซึ่งมีแบบแผนและข้อกำหนดที่แน่นอน และการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เช่น การบอกกล่าวชี้แจง หรือสังเกตเรียนรู้ หรือเข้าปฏิบัติจนรู้ได้ โดยผู้สอนและผู้เรียน อาจไม่รู้ตัวว่ากำลังสอน กำลังเรียนกันอยู่ โดยในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม หน่วยที่มีอิทธิพลในการขัดเกลาที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มครอบครัว โดยปกติเด็กจะอยู่ใกล้ชิดครอบครัวมาตั้งแต่แรกเกิด จนกระทั่งถึงวัยเรียน ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว พ่อแม่และบุคคลในครอบครัวจึงเป็นตัวแบบที่สำคัญยิ่งสำหรับเด็ก โดยทั่วไปแล้วพ่อแม่จะเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในกระบวนการขัด

เกล้าทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเมืองที่ทำให้สมาชิกในสังคมต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ต่อสู้กับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่รัดตัวมากขึ้นทุกวัน ทำให้พ่อแม่มีเวลาน้อยลงในเรื่องการขัดเกลา บุตรธิดา หรือลดบทบาทลง หรือปล่อยให้เป็นที่ของบุคคลอื่นในครอบครัว หรือหน่วยโรงเรียนดำเนินการรับหน้าทีไปเพียงลำพัง

สุมน อมรวิวัฒน์ (2540, หน้า 53-61) ได้กล่าวถึงบทบาทของครอบครัวต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมแก่เยาวชนดังนี้

1. การสร้างสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศในครอบครัว บทบาทของพ่อแม่ในการสั่งสอนฝึกหัดอบรมบ่มนิสัยให้เด็กเรียนรู้ และเกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ตามหลักการอบรมเลี้ยงดูในเด็กปัจจุบันนี้ พ่อแม่จำเป็นต้องคำนึงการจัดประสบการณ์ให้เด็กได้เรียนรู้ และจำแนกได้ว่า การกระทำสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด นอกเหนือจากการบอก สั่งสอน หรือตักเตือนเท่านั้น เช่น เด็กเรียนรู้ว่าถ้ารับประทานอาหารมูมมามจะเกิดอาการสำลัก การพูดจาหยาบคาบเป็นที่รังเกียจ การร้องไห้ดื้อนรนาแต่ใจจะไม่ถูกตามใจการใช้เงินฟุ่มเฟือยจะขัดสนผู้รู้จักเก็บออมเงินพอจ่าย บางครั้งเด็กอาจตัดสินใจไม่ได้ พ่อแม่ต้องช่วยแนะนำให้แนวทาง เด็กได้เรียนรู้ระเบียบวินัยโดยตนเอง วิธีที่ดีที่สุดของการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม คือ การที่พ่อแม่ค่อยๆ บ่มนิสัยของลูก “บ่ม” เป็นคำไทยแสดงถึงการโอบอุ้มหุ้มห่อให้เกิดความอบอุ่นที่พอเหมาะพอดี จนสิ่งที่ถูกบ่มนั้น “สุก” ที่ละน้อยเกิดผลที่มีรสชาติหอมหวาน

2. บทบาทของพ่อแม่ ในการเป็นแบบอย่างที่ดีของเด็ก การเลียนแบบเป็นวิธีการเรียนรู้วิธีที่ดีวิธีหนึ่ง โดยเด็กซึมซับจากการได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้สัมผัสทั้งหมดอยู่ในครอบครัว เด็กได้เรียนรู้แบบอย่างจากผู้ใหญ่ทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกสุนทรียภาพ พฤติกรรมการเลียนแบบทางกายและวาจานั้นปรากฏชัดเจนมาก การแต่งกาย ท่าทางการิยามารยาทของพ่อแม่ย่อมถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานการใช้ภาษาพูดและภาษาท่าทางนั้นเด็กสามารถเลียนแบบพ่อแม่ไม่ผิดเพี้ยน การเลียนแบบพฤติกรรมทางกายนั้นยังไม่หยั่งรากลึกเท่ากับการเลียนแบบทางจิตใจ อันได้แก่ วิธีคิด เจตคติและคุณธรรม เด็กจะสังเกตความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับสมาชิกในครอบครัว วิธีการตัดสินใจแก้ปัญหา ความคิดเห็นของพ่อแม่ที่แสดงออกต่อบุคคลเหตุการณ์ และปัญหาต่างๆ ตลอดจนวิถีดำเนินชีวิตประจำวันที่บ่งบอกถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมของครอบครัว

3. บทบาทของพ่อแม่ในการชี้แนะ จูงใจ ให้โอกาสเด็กพัฒนาตนเองทั้งทางด้านจิตใจ และสุนทรียภาพ ปัจจุบันนี้ครอบครัวไทยกลายเป็นครอบครัวเดี่ยว ความผูกพันใกล้ชิดระหว่างสมาชิกในครอบครัวเริ่มจางหายไป พ่อแม่ไม่มีเวลาสนทนากับลูก คนแก่และเด็กมีช่องว่างระหว่างวัยไม่

สามารถจะเข้าใจความต้องการของกันและกันได้ ยิ่งความเจริญทางเทคโนโลยีมากขึ้น เด็กอยู่ห่างจากธรรมชาติ มีเวลาว่างจะอยู่กับโทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ กินของขบเคี้ยวที่ไม่มีประโยชน์ เล่นของพลาสติกหรือเกมส์คอมพิวเตอร์ วิดีโอเกม บางครั้งเกิดการยั่วยุเกิดความก้าวร้าว ซึ่งดีซึ่งเด่น เพื่อเอาชนะ โดยเฉพาะเด็กในเขตเมืองใหญ่ที่พ่อแม่ไม่มีเวลาดูแลปล่อยให้อยู่ที่บ้านตามลำพัง ไม่มีใครคอยแนะนำสั่งสอนกริยาวาจาที่ถูกที่ควร พ่อแม่จึงมีความสำคัญมากในการสร้างบรรยากาศที่รื่นรมย์ ในครอบครัว จึงมีผลระยะยาวต่อนิสัยใจคอและคุณธรรมของเด็กอย่างต่อเนื่อง

4. บทบาทของพ่อแม่ในการว่ากล่าวตักเตือน และห้ามปรามเมื่อเด็กมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ โดยชี้แจงแสดงเหตุผล

5. บทบาทของพ่อแม่ของพ่อแม่ในการแก้ปัญหาทางคุณธรรมและวัฒนธรรม เมื่อเด็กผิดพลาดไปแล้วด้วยวิธีการที่เหมาะสม

การอบรมเลี้ยงดูบุตรเป็นศิลปะและหลักการที่ยิ่งใหญ่ ไม่มีสูตรสำเร็จ หรือทฤษฎีตายตัว สำหรับเด็กทุกคนและพ่อแม่ทุกคู่ ครอบครัวเป็นองค์การที่ยิ่งใหญ่ของชีวิตมนุษย์เป็นรากฐานของความเจริญทั้งร่างกายและจิตใจสำหรับสมาชิกของครอบครัว ครอบครัวเป็นองค์รวมของบุคคลต่างวัย วิถีดำรงและดำเนินชีวิต ความรักและความเอื้ออาทรต่อกันและกัน มีความเข้าใจ ความเอาใจใส่ เป็นสื่อประสาน

เดโช สนวนานนท์ (2530, หน้า 67-68) กล่าวถึง การอบรมเลี้ยงดูบุตรของบิดามารดา ในลักษณะต่างๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อพัฒนาการและบุคลิกภาพของบุตรในอนาคตดังนี้

1. บิดา มารดา ที่ละเลยไม่เอาใจใส่ต่อบุตร ย่อมทำให้บุตรมีความรู้สึกไม่ปลอดภัย ในทางอารมณ์ รู้สึกว่าเหว ไม่มั่นคง และมักจะส่งผลให้มีพฤติกรรมออกมาในเชิงของการปฏิเสธ เป็นคนที่ขาดความรัก ทั้งยังให้ความรักแก่ใครไม่เป็นอีกด้วย

2. บิดา มารดา ที่ปกป้องคุ้มครองด้วยการบังคับออกคำสั่งอยู่ตลอดเวลา จะทำให้ผู้นั้น ขาดความริเริ่ม ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง มีแนวโน้มที่จะพึ่งพาอาศัยผู้อื่นอยู่เสมอ และเป็นผู้ที่ยอมคนอยู่ตลอดเวลา บิดา มารดา ที่ใช้ระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด ย่อมทำให้บุตรเป็นคน มีลักษณะลงโทษตัวเอง และทั้งมักจะมีพฤติกรรมรุนแรงในทางนิเสธ

3. บิดา มารดาที่ทะเลาะเบาะแว้งเป็นประจำ หรืออย่างร้าย บุตรจะมีความกระวนกระวาย มีความเครียด มีความรู้สึกไม่ปลอดภัย ไม่มั่นใจในตนเอง มองโลกในแง่ไม่รื่นรมย์ และขาดแบบฉบับในการสร้างเสริมลักษณะของตนเองด้วย

4. บิดามารดา ที่ยึดมั่น เคร่งครัด ในศีลธรรมจรรยาอย่างมาก ย่อมจะมีผลให้บุตรมีโอกาสสร้างความขัดแย้งทางใจอย่างรุนแรงขึ้นด้วย และอาจทำให้กลายเป็นบطلงโทษตัวเอง เห็นคุณค่าของตัวเองขึ้นได้ด้วย

5. บิดา มารดา ที่มีศีลธรรมหย่อนยาน บุตรจะพลอยเป็นผู้มีศีลธรรมหย่อนยานไปด้วย มีทัศนคติที่สังคมไม่พึงปรารถนาและอาจเป็นผู้มีปัญหาของสังคมมากที่สุด

จากบทบาทและหน้าที่ของครอบครัว ตามทัศนะของบุคคลต่างๆ ที่กล่าวมาจะเห็นว่า ครอบครัวหรือบ้านเป็นสถาบันพื้นฐานทางสังคม ที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลในการกำหนดแบบแผนความประพฤติ ความเชื่อและหน้าที่ของสมาชิก ตลอดจนการแสดงความสัมพันธ์ต่อกันโดยมีลักษณะแตกต่างออกไปตามลักษณะของวัฒนธรรม และการอบรมเลี้ยงดูก็เป็นเรื่องสำคัญ เพราะผลที่ได้รับจากการอบรมเลี้ยงดู จะเป็นเป้าหมายบุคลิกภาพของเด็กแต่ละคนให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีความมั่นใจในตนเอง ปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ รวมทั้งการสร้างทัศนคติ ค่านิยมที่ดี เพื่อให้เด็กได้เจริญเติบโตขึ้นเป็นบุคคลที่มีคุณค่าของสังคมต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

พงษ์นิรันดร์ นัมคณิสสรณ์ (2540, หน้า 123-125) ได้ศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะของครูประถมศึกษา ในการปลูกฝังคุณธรรมและเสริมสร้างจริยธรรมให้แก่นักเรียนโรงเรียนคาทอลิก สังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี พบว่า ครูผู้สอนในระดับประถมศึกษาในโรงเรียนคาทอลิก สังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี มีปัญหาการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรมให้แก่นักเรียนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีปัญหาการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรมให้แก่นักเรียนโดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ในด้านอิทธิพลของสื่อมวลชน ด้านสภาพแวดล้อมทางบ้านของนักเรียน ด้านการประพฤติปฏิบัติของครู และด้านการเรียนการสอน ส่วนด้านอิทธิพลของกลุ่มเพื่อนนักเรียนมีปัญหาในการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรม อยู่ในระดับน้อย

บุญจง เรื่องสะอาด (2535, หน้า 72-74) ได้ทำการศึกษาสภาพการอบรมและปลูกฝังจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษา ผลการศึกษา พบว่า

1. การอบรมปลูกฝังจริยธรรมในสถานศึกษาที่ครูปลูกฝังในโรงเรียนมาก ได้แก่ ความขยัน ซื่อสัตย์ ความมีระเบียบวินัย และความสามัคคี ครูที่อยู่ในเมืองจะปลูกฝังจริยธรรมในเรื่อง การตรงต่อเวลา ความกตัญญู การเสียสละ และการอดทนมากกว่าครูโรงเรียนที่อยู่ในชนบท โรงเรียนเป็นแหล่งเรียนรู้ทางจริยธรรมของนักเรียนมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ครอบครัว สถาบันศาสนา สื่อมวลชน และเพื่อน

2. การอบรมปลูกฝังจริยธรรมในครอบครัว บิดาจะสอนจริยธรรมแก่เด็กมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ มารดา แต่นักเรียนเชื่อฟังคำสั่งสอนจากมารดามากกว่าบิดา วิธีการที่ใช้ คือ การตักเตือนเมื่อกระทำผิด แะยกตัวอย่างที่ดี สำหรับบุคคลที่นักเรียนยึดถือเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องจริยธรรม คือ บิดา รองลงมา ได้แก่ มารดา

3. สังคมรอบตัวกับนักเรียนกับการปลูกฝังจริยธรรมเพื่อนมีบทบาทไม่มากนัก ส่วนใหญ่เตือนเรื่องเมตตา กรุณา พุดจาไพเราะไม่เห็นแก่ตัว และเอื้อเฟื้อต่อกัน นักเรียนจะไปวัดเมื่อเป็นวันสำคัญทางศาสนาเท่านั้น ในด้านสื่อ โทรทัศน์เป็นสื่อที่ให้ความรู้จริยธรรมนักเรียนมากที่สุดเกี่ยวกับเรื่องการทำดี อดทน เสียสละ ความกตัญญูตเวทีย

อัศวิน นิลเต่า (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาปัญหาการปลูกฝังจิตพิสัยแก่นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ตามความคิดเห็นของครูในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดพิษณุโลก

1. การศึกษาความคิดเห็นของครูที่มีต่อปัญหาการปลูกฝังจิตพิสัยแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียน สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดพิษณุโลก 5 ด้าน พบว่า ด้านความสนใจใฝ่รู้และสร้างสรรค์ มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านความมีน้ำใจ ด้านความมีวินัย ด้านความเป็นไทย และด้านการบริโภคด้วยปัญญาในวิถีชีวิตไทยมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย

2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูที่มีต่อปัญหาการปลูกฝังจิตพิสัยแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัด พิษณุโลก ใน 5 ด้าน คือ ด้านความสนใจใฝ่รู้และสร้างสรรค์ ด้านความน้ำใจ ด้านความมีวินัย ด้านความเป็นไทย และด้านการบริโภคด้วยปัญญาในวิถีชีวิตไทยครูผู้สอนในหมวดวิชาสังคมศึกษา และครูผู้สอนหมวดวิชาสามัญทั่วไปมีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เช่นเดียวกันทุกด้าน

3. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูที่มีต่อปัญหาการปลูกฝังจิตพิสัยแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนมัธยมศึกษา ตอนปลายในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดพิษณุโลก ใน 5 ด้าน คือ ด้านความสนใจใฝ่รู้และสร้างสรรค์ ด้านความน้ำใจ ด้านความมีวินัย ด้านความเป็นไทย และด้านการบริโภคด้วยปัญญาในวิถีชีวิตไทย ครูผู้สอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติเช่นเดียวกันทุกด้าน

สมสุดา ผู้พัฒนา และจุฬารัตน์ วัฒนนะ (2543) ทำการวิจัยเรื่อง อิทธิพลของการอบรมเลี้ยงดู การไปวัด การรักษาศีล 5 และการนั่งสมาธิ ต่อความกตัญญูทวดที่ ผลการวิจัยพบว่า 1) การอบรมเลี้ยงดู รักสนับสนุนและแบบใช้เหตุผลมาก เกี่ยวข้องมากกับความกตัญญูทวดที่ต่อบิดามารดาการอบรมเลี้ยงดูที่ควบคุมน้อยและที่ปล่อยปละละเลยน้อยเกี่ยวข้องมากกับการมีความกตัญญูทวดที่ และการอบรมเลี้ยงดูที่ควบคุมมาก เกี่ยวข้องมากกับการมีความกตัญญูทวดที่ 2) การไปวัด การรักษาศีล 5 และการนั่งสมาธิเป็นประจำ เป็นปัจจัยสำคัญต่อการมีความกตัญญูทวดที่ต่อบิดามารดา

ทองหล่อ วงษ์อินทร์ (2536, หน้า 52) ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบด้านลักษณะส่วนบุคคล การอบรมเลี้ยงดู อัตมโนทัศน์ และความเชื่อในอัตลิติตกับความสามารถในการควบคุมตนเอง และหาองค์ประกอบที่ส่งผลต่อความสามารถในการควบคุมตนเองของวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง เป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 –6 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ อัตมโนทัศน์ และความเชื่อในอัตลิติต รวมเป็นตัวแปรทั้งหมด 18 ตัวแปร การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบด้านลักษณะส่วนบุคคล การอบรมเลี้ยงดู อัตมโนทัศน์ และความเชื่อในอัตลิติต มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการควบคุมตนเองและองค์ประกอบที่ส่งผลต่อความสามารถในการควบคุมตนเอง ได้แก่ อัตมโนทัศน์ด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ ด้านสังคม และด้านสติปัญญา การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย ความเชื่อในอัตลิติตและองค์ประกอบด้านลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ ระดับชั้นเรียน โดยส่งผลต่อความสามารถในการควบคุมตนเองได้ร้อยละ 38.23

สุมาลี จันทร์ชลอ (2541, หน้า 70) ได้ศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและแนวทางในการอบรมเลี้ยงดูของผู้ปกครองนักเรียน ที่มีความประพฤติดี ที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2539 ในโรงเรียนรัฐบาล เอกชน และโรงเรียนสาธิต สังกัดกระทรวงศึกษาธิการและสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย โดยแบ่งนักเรียนเป็น 3 กลุ่ม ตามสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแวดล้อมที่โรงเรียนตั้งอยู่ ได้แก่ โรงเรียนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี โรงเรียนเขตชุมชนแออัด ผลการวิจัยพบว่า การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและการให้ความรัก ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการให้อบรมเลี้ยงดูบุตร การอบรมเลี้ยงดูเพื่อให้ลูกเป็นคนดี ความรักและความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง แนวทาง คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย มีเหตุ มีผล ฝึกฝนความรับผิดชอบ ความเชื่อเพื่อ ความเห็นอกเห็นใจ สนับสนุนปัจจัยที่จำเป็นอย่างเพียงพอ และที่สำคัญผู้ปกครองจะต้อง

ประพุดิเป็นแบบอย่างที่ดีด้วย

บุญสม สนวนยะเสรี (2547, หน้า 24) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทในการส่งเสริมการศึกษาของครอบครัว กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความฉลาดทางอารมณ์ ของนักเรียนในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร พบว่า บทบาทของครอบครัวมีมากที่สุด ในเรื่อง การให้ความอิสระในการดำเนินการอบรม ตักเตือน ยกย่อง ชมเชย ให้รางวัล กำลั้งใจ การอบรมให้นักเรียนตระหนักใน ความสำคัญของการเรียน การให้คำปรึกษาในเรื่องต่างๆ ที่ซักถาม การใช้เวลาร่วมกัน ในการดูแลครุภาพยนตร์ภายในบ้าน และการอบรมให้นักเรียนใช้จ่ายอย่างประหยัด

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2547, หน้า 39) ได้ทำการวิจัยและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมของเด็ก จากการที่ได้จัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม พบว่า พ่อแม่ผู้ปกครองคือผู้เชี่ยวชาญที่มีความเข้าใจเด็กดีที่สุด อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ดังนั้นจึงเป็นช่องทางที่สำคัญในการที่จะช่วยกันเสริมสร้างองค์ความรู้ ให้เกิดแก่เด็ก และจะเป็นช่องทางที่สำคัญยิ่งในการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับเด็กแต่ละคน

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2550) ทำการประเมินการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน รายงานว่า นักเรียนจะมีคุณธรรมจริยธรรมหรือไม่ ย่อมมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องอยู่หลายประการ ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกตัวนักเรียนเอง ปัจจัยภายใน ได้แก่ ระดับของเหตุผล ความสามารถทางอารมณ์ จิตลักษณะในตัวนักเรียน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ตัวแบบที่ดี รวมทั้งกระบวนการเรียนการสอนด้วย

สุทธิภรณ์ แหยมรักษา (2546) ศึกษาพฤติกรรมความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และปีที่ 5 จากโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชน จังหวัดนครปฐม ใน 4 ด้าน คือ ความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อการศึกษาเล่าเรียน ความรับผิดชอบต่อสถาบัน และความรับผิดชอบต่อสังคม พบว่านักเรียนมีความรับผิดชอบในทุกด้านในระดับมาก และ นักเรียนที่เกรดเฉลี่ยสูง จะมีความรับผิดชอบทุกด้านสูงกว่านักเรียนที่มีเกรดเฉลี่ยต่ำ

โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมที่บูรณาการกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ครอบครัว และชุมชน : 5 กรณีศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา , 2549) พบว่า รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมของสถาบันครอบครัวมีความสำคัญ และควรมีหลักการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม 10 ประการ คือ

1. พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง ครอบครัวต้องทำให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมเรื่องใด ต้องทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง
2. พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ต้องอยู่ให้เห็น เพื่อยืนยันในสิ่งที่สอนว่าถูกต้องดีงาม
3. ญาติพี่น้อง ญาติมิตร ปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่างเช่นเดียวกัน
4. พ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ต้องคอยกระตุ้นเตือนสม่ำเสมอ เพื่อให้ลูกรู้จักคิดวิเคราะห์ เหตุการณ์ของสังคมทุกเวลา
5. พุดย่าเตือนบ่อยๆ
6. พ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ต้องมีเกณฑ์ชัดเจนว่า สิ่งใดดีสมควรปฏิบัติ สิ่งใดไม่ดี สมควรละเว้น เพื่อสมาชิกในครอบครัวสามารถตัดสินใจได้ว่าสิ่งใดดี สมควรปฏิบัติ สิ่งใดไม่ดีสมควรละเว้น
7. มีรูปแบบครอบครัว บุคคลที่ดีให้เห็นเป็นแบบอย่าง
8. มีความเชื่อมั่นในสมาชิกครอบครัว
9. มีความใกล้ชิดสนิทสนม อบอุ่น และไว้วางใจได้
10. ปลุกฝังทัศนคติในการดำรงตนที่ดี เพื่อเป็นกรอบการดำเนินชีวิตในภายภาคหน้า

ทวี ทิวาพัฒน์ (2547) ได้ทำการวิจัยปัจจัยทางครอบครัวที่มีต่อความรับผิดชอบต่อการเรียนของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 อำเภอเสลภูมิ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ร้อยเอ็ด เขต 3 พบว่า ลักษณะของครอบครัว ระดับการศึกษาของบิดามารดา อาชีพของบิดามารดา ครอบครัวยุคสมัย การอบรมเลี้ยงดู ที่แตกต่างกัน มีผลต่อความรับผิดชอบที่แตกต่าง กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งชี้ให้เห็นว่าปัจจัยทางด้านครอบครัวมีผลต่อความรับผิดชอบของนักเรียน

งานวิจัยต่างประเทศ

Edwards (1974, หน้า 76-A) ได้ศึกษาถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อการพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กทำการศึกษากับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาถึงระดับมหาวิทยาลัยในเคนยา เพื่อพัฒนาการทางจริยธรรมโดยใช้แบบสอบถาม ตามวิธีการของ Kohlberg พบว่า นักเรียนที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมสมัย มีระดับจริยธรรมสูงกว่านักเรียนที่เคร่งครัดในศีลธรรม และพบว่าจริยธรรมของนักเรียนอยู่ในขั้นที่ 1 และ 2 ส่วนนักศึกษาอยู่ในขั้นที่ 3 และ 4 นักเรียนและนักศึกษาได้รับจริยธรรมขั้นที่ 3 และ 4 ที่โรงเรียนมากกว่าที่บ้าน แต่ขั้นที่ 1 และ 2 ได้รับอิทธิพลทางบ้านมากกว่าทางโรงเรียน

Baker (1977, หน้า 1945-A) เปรียบเทียบพัฒนาการทางด้านจริยธรรมของนักเรียนเกรด 9 และเกรด 12 ในโรงเรียน 3 แบบ ในรัฐโคโลราโด ใช้แบบสอบถามนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาในโรงเรียนรัฐบาล และโรงเรียนสอนศาสนา และโรงเรียนที่ไม่สอนศาสนา ผลปรากฏว่า คะแนนทางบ้าน ภาษาและจริยธรรมมีความสัมพันธ์กัน เด็กที่เรียนในโรงเรียนต่างกันและต่างระดับกันมีคะแนนในด้านจริยธรรมต่างกัน เด็กนักเรียนเกรด 9 ในแต่ละโรงเรียนคะแนนจริยธรรมไม่ต่างกัน แต่นักเรียนเกรด 12 ในแต่ละโรงเรียนมีจริยธรรมต่างกัน และถือเป็นหน้าที่รับผิดชอบอันสำคัญของครูซึ่งเป็นบุคคลที่ถูกจ้างให้มาทำการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็ก ผู้วิจัยได้เสนอแนะด้วยว่าการเรียนการสอนคุณธรรม จริยธรรมควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน และมีการสนทนากันในเรื่องของคุณธรรมอยู่เสมอ โดยเลือกใช้เวลาในเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เหมาะสม

Buteau (1998, หน้า 143) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการสนทนาเรื่องราวที่เกี่ยวกับคุณธรรมในชั้นเรียนเกรด 3 ในรัฐบอสตัน สหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยพบว่า หน้าที่สำคัญของโรงเรียนมีอยู่ 2 ส่วน ส่วนที่ 1 คือ การอบรมสั่งสอนและช่วยเหลือให้นักเรียนเป็นผู้มีความชาญฉลาด ส่วนที่ 2 คือ มีหน้าที่รับผิดชอบในการอบรมสั่งสอนและช่วยเหลือให้นักเรียนเป็นคนดี และยังได้ค้นพบว่าการสอนเรื่องคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนนั้นยังมีความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องดำเนินต่อไปเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด และนอกจากนั้นผลการวิจัยยังพบว่า โรงเรียนยังเป็นสถาบันที่มีบทบาทสูงในเรื่องการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่นักเรียน

Hether (2001, หน้า 209) ได้วิจัยเรื่อง เหตุผลทางจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจากพื้นฐานการศึกษาที่หลากหลาย ประเด็นปัญหา ที่ว่าการจัดการศึกษาของโรงเรียนวอลดอล์ฟ ส่งผลต่อการพัฒนาทางจริยธรรมของนักเรียนอย่างไร งานวิจัยนี้จัดทำในระหว่างที่มีข้อมูลความตกต่ำในด้านจริยธรรมของนักเรียนกับทั้งยังมีความไม่เห็นด้วยกับวิธีการที่จะแก้ไขที่กำลังดำเนินการอยู่ โรงเรียนวอลดอล์ฟ เป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงในด้านการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียน แต่โรงเรียนก็ยังไม่แสดงผลงานวิจัยในเรื่องนี้ ยืนยันในความมีประสิทธิภาพของการพัฒนาจริยธรรมนักเรียน การวิจัยนี้ได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสืบสวนสอบสวน ในเชิงคุณภาพและวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อที่จะทราบว่านักเรียนของโรงเรียนในเมืองวอลดอล์ฟ มีคะแนนทางด้านจริยธรรมสูงกว่านักเรียนอื่น ที่มีการสอนคุณธรรมทางศาสนา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ .05

Hoffman (1970, หน้า 291) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูกับจริยธรรม 4 ประการ คือ การมีความรู้สึกผิดชอบ การอดทนต่อสิ่งยั่วยวนใจ การยึดหลักแห่งตนและยอมรับ

สารภาพผิดปรากฏว่า เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูให้ความรักในช่วง 4-13 ปี มีลักษณะทางจริยธรรม 4 ประการสูงกว่าเด็กที่ไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบให้ความรักน้อยนอกจากนี้ยังพบว่าหากรให้เหตุผล ในการอบรมสั่งสอนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับลักษณะทางจริยธรรมของเด็ก โดยเฉพาะเด็ก อายุ 5 ปี

Kaplan (1992, หน้า 101-102) พบว่าจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการศึกษา ทางด้านสังคมวิทยา การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของรัฐ เกิดจากเหตุจำเป็น 3 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองมีการจัดการศึกษา ก่อให้เกิดผลในทางบวกด้าน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทักษะคิด และพฤติกรรมของเด็กอย่างเห็นได้ชัด
2. สถาบันครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จำนวนของครอบครัวแตกแยก การทำงานนอกบ้านของทั้งบิดามารดา การตั้งครอบครัวนอกสมรสของมารดาวัยรุ่น อัตราการหย่าร้าง รวมทั้งการสร้างครอบครัวใหม่ของบิดาหรือมารดาเพิ่มสูงขึ้น โรงเรียนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว กล่าวคือ จำนวนเด็กในโรงเรียนที่มาจากครอบครัวที่มีโครงสร้างหลากหลายเพิ่มสูงขึ้น ดังนั้น โรงเรียนจำเป็นต้องปรับโครงสร้างการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับความแตกต่างของเด็กแต่ละคนซึ่งจำเป็นต้องปรับโครงสร้างการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับความแตกต่างของเด็กแต่ละคน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองเป็นประการสำคัญ
3. ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับโรงเรียนมักจะห่างเหิน (Distance) ไม่มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (Distrust) และมีความเป็นศัตรู (Hostility) กันโดยธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะบทบาททั้งสองสถาบันถูกกำหนดให้แตกต่างกันโดยโครงสร้างของสังคม ดังนั้นช่องว่างระหว่างบ้านกับโรงเรียน จึงมีอยู่เสมอ การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองจะช่วยลดปัญหาความสัมพันธ์ดังกล่าวได้

Linda P.Thurston and Terry R.Berkeley (1998, หน้า 71-79) วิจัยการรักษาคูณธรรม จริยธรรม โรงเรียนชุมชนชนบทอันสงบสุข การรักษาคูณธรรมชนบทได้เสนอการดูแลจริยธรรมเป็น สิ่งจำเป็นในการส่งเสริมโรงเรียนให้ปลอดภัย และพัฒนานักเรียน และคนให้มีความรับผิดชอบในการทำความเคารพ และมีจิตใจที่โอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น ในบทวิจัยนี้ได้อธิบายการเรียนการสอน สามแบบ สำหรับการพัฒนาคูณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน ให้เป็นแหล่งในการรักษาคูณธรรมจริยธรรมและเป็นแบบอย่างที่ดีต่อชุมชน และร่วมมือกับชุมชนในการรักษาคูณธรรม จริยธรรมไว้ การสอนทักษะและการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน โดยการเน้นทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สำหรับการจัดการกิจกรรมให้นักเรียนได้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

Van Patten, James J.; Jerry (2000) ได้วิจัยการพัฒนาความซื่อสัตย์และจริยธรรม สำหรับความปลอดภัยในโรงเรียน ความปลอดภัยเป็นเรื่องในการอภิปรายของประเทศ เนื่องจาก ความรุนแรงของการกระทำโทษนักเรียนในสองสามปีที่ผ่านมา ในขณะที่เปอร์เซ็นต์ของเหตุการณ์ รุนแรงในโรงเรียนทั่วทั้งประเทศได้ลดลง ปัญหายังคงอยู่ในความรุนแรงที่เพิ่มขึ้นของอาชญากรรม พบว่าการกระทำของความรุนแรงที่แทบไม่ถูกพบในอดีต รายงานอธิบายกลยุทธ์สำหรับผู้บริหาร โรงเรียนในการแนะนำปัญหาพฤติกรรมเยาวชน เช่น วินิจฉัยกระบวนการทางจิตใจของนักเรียน กลยุทธ์การป้องกันการฆ่าตัวตาย มุ่งไปที่นักเรียนและผู้ปกครองก่อนที่พฤติกรรม จะกลายเป็น รุนแรงและติดยาเสพติด การจัดการโยฟีนฟูและส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ความสัมพันธ์กับพ่อแม่ การเข้มงวดในการบริหารจัดการในโรงเรียนและการดำเนินคดีกับผู้ที่รังแกทางเพศ สิทธิตาม รัฐธรรมนูญ ศาสนาและกฎของสถานศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับการฝึกฝนเด็กให้เด็กเป็นผู้มี ความรู้ความสามารถและเป็นคนดีของสังคม

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศและต่างประเทศ แสดงให้เห็นว่าการปลูกฝัง หรือเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เยาวชน ถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่ วิธีการหรือแนวทางในการปลูกฝังและเสริมสร้างนั้น เป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน เนื่องจากมี ปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องในการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ได้แก่ สภาพแวดล้อม ทางบ้าน คือ การอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดา และตัวอย่างที่เด็กได้สัมผัสพบเห็นขณะอยู่ที่บ้าน สิ่งแวดล้อมในโรงเรียน คือ หลักสูตรการเรียนการสอนและตัวอย่างจากครู อิทธิพลจากเพื่อนที่เด็ก ได้อยู่ใกล้ชิด และสื่อสารมวลชนต่างๆ ที่มีการเผยแพร่ข่าวสารอย่างไร้พรมแดน ล้วนมีอิทธิพลที่ จะทำให้เด็กสามารถซึมซับเข้าสู่พฤติกรรมได้ตลอดเวลา จึงถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่โรงเรียนในฐานะ สถาบันที่มีหน้าที่อบรมสั่งสอนให้เยาวชนเป็นคนดีมีความรู้ จะต้องศึกษาถึงปัญหาของปัจจัยต่างๆ ในครอบครัวของนักเรียน เพื่อหาแนวทางที่ดีและเหมาะสมที่สุด ในการพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดี มีคุณธรรมและจริยธรรมต่อไป

